

ОДБРАНА

Тема

ПСИХОЛОШКА ДЕЛАТНОСТ У СИСТЕМУ ОДБРАНЕ

Интервју

Генерал-мајор Ранко Живак
командант В и ПВО

ДОКАЗАЛИ СМО ОСПОСОБЉЕНОСТ

ОДБРАНА

Магазин Министарства одбране и Војске Србије

„Одбрана“ наставља традицију „Рајника“, првог војног листа у Србији, који је изашао 24. јануара 1879.

Издавач

Медија центар „ОДБРАНА“
Београд, Браће Југовића 19
medijacentar@mod.gov.rs

Директор

Стевица С. Карапанџин, пуковник
ВД главног и одговорног уредника
Владимир Почуч, потпуковник
Уредници

Мира Шведић, Душан Глишић

Новинари

Сања Анђелковић
Владимир Вјештић
Мирјана Крстовић, потпоручник
Биљана Милић
Александар Петровић, капетан

Стални сарадници

Станислав Арсић, др Себастијан Балаш,
др Славиша Влачић, Милосав Ц. Ђорђевић,
др Милан Миљаловски, др Зоран Миладиновић,
др Милан Милкић, Будимир М. Попадић
Никола Остојић, Александар Радић, Влада Ристић

Дизајн и прелом

Енес Међедовић (ликовни уредник),
Станислава Струњаш, Марија Марић,
Слободан Михаиловић

(технички уредници)

Фотографија

Стефана Савић (уредница),
Горан Станковић, Душка Стефановић,
Јово Мамула, Даримир Банда (фоторепортери)

Језички редактор

мр Наташа Николић, Слађана Мирчевски

Коректор

Слађана Грба

Документација

Радован Поповић (фото-центар)

ТЕЛЕФОНИ

Директор 3241-258; 23-809
Главни и одговорни уредник 3241-257; 23-808
Секретар редакције 3201-809; 23-079
Прелом 3240-019; 23-583
Маркетинг 3241-026; 3201-765; 23-765
Претплата 3241-009; 3201-995; 23-995
ТЕЛЕФАКС 3241-363

АДРЕСА

11000 Београд, Браће Југовића 19
odbrana@mod.gov.rs
redakcija@odbrana.mod.gov.rs
www.odbrana.mod.gov.rs

Жиро-рачун

840-312849-56 МЦ „Одбрана“

Претплата

За припаднике МО и Војске Србије преко РЦ
месечно 160 динара. За претплатнике преко
Поштанске штедионице месечно 180 динара.

Штампа „ПОЛИТИКА“ АД, Београд,
ISSN 1452-2160

Магазин излази сваког 1. и 15. у месецу

„Одбрана“ је члан
Европског удружења
војних новинара

БРОЈ 222

**Почасни stroj
у зрењанинској
касарни**

Снимио

Даримир БАНДА

Арсенал 96

Специјални
прилог

Униформа
српске војске

12

Генерал-мајор Ранко Живак,
командант В и ПВО

**ДОКАЗАЛИ СМО
ОСПОСОБЉЕНОСТ**

22

Завршни приказ мултинационалне
вежбе у бази „Југ“

ПЛАТИНАСТИ ВУК 15

27

Вежбе и гађања оклопних
и механизованих јединица Прве
бригаде

**КАД ПРОРАДИ
АДРЕНАЛИН**

31

Достигнућа у примени Резолуције
1325 о женама, миру
и безбедности

**ЖЕНЕ ВИДЉИВИЈЕ
У СИСТЕМУ
ОДБРАНЕ**

Рукопис

Сневао један човек да живи у земљи у којој сви једнако мисле. И оствари се. Пробуди се он, шако, једнога јутра у некој другој земљи, на некој другачијој планети. Изађе на улицу и шаман да поздравља првога пролазника кога срећне, кад он изговори његове речи. И шако из дана у дан, сви су говорили оно што је он мислио, разговали се када се он разговарао, а шуговали када је шуговао. После много година, он завапи – желим назад у ону моју стару земљу у којој се људи и свађају и мире, и не поштују и уважавају, и не разумеју и сложе, само да није овако досадно, безлично и јадно, а животи поштују бесмислен!

Ова прича о земљи истомишљеника својеврсни је рукопис нас самих, сваког човека – метафора нашег постојања. Суштина. Као да, попут Одисеја, тежимо да будемо више од онога што јесмо, а мање од онога што можемо бити. А, истовремено, у тренуцима самоспознаје, речју опет рукописом попут каквог тајанственог бића у нама, досежемо до себе, заправо читајући и своје и туђе белешке. Наравно, у сусрету разлика и различитости.

Дакле, сваки је човек непоновљив, јединствен рукопис. И свака мисао, и свако значење, емоција, одлука, уверење, предрасуда, учињено или пропуштено дело..., оно прошло, садашње и тек долазеће време. Све је увек и само себи својствен необични духовни, душевни и вредносни нанос, сензибилитет који нас и све остало одређује – рукопис.

Ваља нам, стога, непрекидно ишчитавати свет који нас окружује – предвидиве рукописе, подједнако као и оне које не очекујемо, препознатљиве са свих меридијана наше планете. Потом, и оне чије су нити уткане у светску историју. Све мале поразе и велике победе. Записе када нас изненади усхићење обичних људи пред непролазним уметничким делом, те задиви осмех и ведрина неког несрећног бескућника.

Ако хоће маску, говорио је Оскар Вајлд, мора је носити. Рукопис таквог човека је, заправо, оригинал фалсификата – досадан, безличан и јадан. Бесмислен. Јер, не заборавимо, свака ствар има настварно значење, и свака је једно исме, које треба одгонетнути. Баш шако је и исме ретко чиста, забележио је Вајлд, а једноставна никада! То је, управо, њој својствен рукопис. Она се препознаје и између редова. Пронађите је и на страницама 222. броја Одбране. Упркос свему... ■

Владимир ПОЧУЧ

6 Смена мировњака у мисији у Либану
**ПЛАВИ ШЛЕМ – ГАРАНТ МИРА
И СТАБИЛНОСТИ**

8 Министар одбране у угроженим подручјима
ВОЈСКА НЕ НАПУШТА НАРОД

10 Посета начелника Заједничког штаба
Оружаних снага БиХ
СУСЕДСКА РАЗМЕНА ЗНАЊА

18 Психолошка делатност
у систему одбране
У ПОТРАЗИ ЗА НАЈБОЉИМА

28 Сектор за превентивну медицину ВМА
**ПРЕВЕНТИВА
– ВОЈНОЗДРАВСТВЕНА
ПРЕТХОДНИЦА**

32 Савез организација резервних војних
старешина данас
БОРБА С ПРОБЛЕМИМА

34 Приватне безбедносне компаније
УНАЈМЉЕНИ СТРОЈ

СМЕНА МИРОВЊАКА У МИСИЈИ У ЛИБАНУ

Плави шлем – гарант мира и стабилности

На нишки аеродром „Цар Константин“ 2. децембра слетели су припадници пешадијске чете 21. пешадијског батаљона Друге бригаде из мултинационалне операције UNIFIL у Либану. Истим авионом, пут те земље и граничне зоне с Израелом кренули су мировњаци Прве бригаде, који ће у наредних шест месеци, у оквиру шпанског контингента, бити гарант мира и стабилности у тој земљи.

Мировњацима Војске Србије добродошлицу су пожелели министар одбране Братислав Гашић и начелник Генералштаба генерал Љубиша Диковић, многобројна родбина и пријатељи. Том приликом, министар је с поносом истакао да је српски контингент напустио мисију у Либану с највишом оценом, извршавајући најкомплекснији задатак и дајући допринос одржавању мира и безбедности.

– Потврдили сте на најбољи начин да је Србија с њеним оружаним снагама равноправна у процесу одржавања међународног права и мира. Још једна битна порука коју сте упутили с

Потврдили сте на најбољи начин да је Србија, са својим оружаним снагама, равноправна у процесу одржавања међународног права и мира. Још једна битна порука коју сте упутили с терена, на ком деценијама трају напетост и сукоби, јесте да је Војска Србије професионална, озбиљна и пре свега неутрална војна сила. Због тога смо ми у Либану, али и у осталим мировним операцијама, стекли поверење и учесника мисије и локалног становништва, рекао је министар одбране Братислав Гашић дочекујући пешадијску чету из мултинационалне операције UNIFIL.

терена, на ком деценијама трају напетост и сукоби, јесте да је Војска Србије професионална, озбиљна и пре свега неутрална војна сила. Због тога смо ми у Либану, али и у осталим мировним операцијама, стекли поверење и учесника мисије и локалног становништва – рекао је министар одбране, додајући да су мировњаци са задатка враћени богађији за још једно искуство.

Министар Гашић истакао је да је Србија прешла број од 500 учесника у мировним операцијама, што се уназад петнаест година није десило и најавио да се следеће године очекује да број људи у мисијама буде више од 650. Он је нагласио да је наша земља осма у Европи по учешћу у мировним операцијама, а да је основни мотив за то стицање нових знања с партнерима и примена наученог у обуци наших јединица.

На испраћају пешадијске чете Прве бригаде и вода за заштиту снага из Петог батаљона војне полиције у мултинационалну операцију Уједињених нација UNIFIL у Либану, која је два дана раније организован у панчевачкој касарни „Народни херој Стевица

СРПСКИ МИРОВЊАЦИ И У ЦЕНТРАЛНОАФРИЧКОЈ РЕПУБЛИЦИ

Крајем новембра испраћен је контингент Војске Србије у мултинационалну операцију Уједињених нација (MINUSCA) у Централноафричкој Републици. Министар Гашић уручио је државну заставу команданту националног контингента пуковнику мр Миливоју Пајовићу, који ће предводити 72 припадника наше војске ангажованих у тој мисији у оквиру пољске болнице нивоа 2, са задатком да пружају медицинске услуге припадницима мисије. Осим медицинара, пут у ту земљу упућени су и штабни официри и особље за логику.

Министар Гашић подсетио је плаве шлемове да је бити на терену и учествовати у мировним операцијама велики професионални изазов за сваког појединца.

– Пред вама су најзахтевнији задаци. Међутим, знања и вештине које сте стекли неће доприносити само вама лично, већ и нашој земљи, чију заставу и грб носите на униформама. Потврдићете и да се Србија налази у реду земаља које раде на изградњи и очувању мира у свету, али и то да су припадници Војске Србије спремни да у мировним операцијама буду равноправни партнер свима који конкретно доприносе поштовању међународног права и мира – рекао је министар Гашић испраћајући мировњаке.

СЕРТИФИКАТИ КОМАНДИРИМА ДЕКЛАРИСАНИХ ЈЕДИНИЦА

Оспособљавање наших јединица по концепту оперативних способности, које је започело 2010. и трајало четири године, почетком месеца завршило се уручивањем сертификата и значки командирима декларисаних јединица. Током обуке, јединице су имале четири провере, од којих је у две тежиште било на контроли интероперабилности наших јединица са саставима НАТО-а, а друге две односиле су се на контролу способности наших јединица за учешће у мултинационалним операцијама.

Јовановић", генерал Диковић истакао је да се јединице наше војске обучавају и опремају по највишим светским стандардима, а да радом у међународном окружењу војници стичу нова искуства и знања и показују спрем-

ност да делима доприносу изградњи и очувању мира и безбедности.

– Упућивањем вода војне полиције за заштиту снага, који ће задатке обављати у оквиру италијанског контингента у сектору Запад, наше учешће у мисији увећавамо за 33 припадника – навео је начелник Генералштаба, изразивши уверење да ће и ова ротација, као и претходне, додељене задатке извршавати часно, поштено и одговорно.

Војска Србије успешно је завршила учешће у мисијама у Источном

Тимору, Бурундију, Чад и Централноафричкој Републици, док у седам мисија Уједињених нација и три Европске уније учешће припадника и даље траје. У мисији у Либану припадници наше војске учествују од децембра 2010. године када је, у оквиру шпанског контингента, ангажовано шест штабних официра. ■

Зоран МИЛАДИНОВИЋ
Душан ГЛИШИЋ
Мирјана КРСТОВИЋ
Снимили: Даримир БАНДА
Стефана САВИЋ

МИНИСТАР ОДБРАНЕ У УГРОЖЕНИМ ПОДРУЧЈИМА

Војска не напушта народ

Први човек Министарства одбране обишао је 3. и 4. децембра Лучане и Мајданпек, где су поплаве и ледено невреме угрозили грађане и војну индустрију. Да радови теку како је планирано уверио се и 7. децембра у градићу на Бјелици.

Министар одбране Братислав Гашић, у пратњи команданта Друге бригаде бригадног генерала Маринка Павловића и директора ЈП „Србијаводе“ Горана Пузовића, обишао је 3. децембра припаднике Војске Србије који помажу становништву и локалној самоуправи у Лучанима на отклањању последица изливања реке Бјелице.

Том приликом, министар је рекао да се проблем с изливањем реке у Лучанима догађа већ седми пут ове године и да се то више неће поновити.

– Више ствари треба да решимо, а приоритет јесу бедеми на реци и заштита кућа. До сада су очишћена четири километра насипа, биће очишћен још један, до ушћа у Западну Мораву, па се више овакве катастрофе неће дешавати – рекао је Гашић и истакао да није тачна информација да је десет кућа угрожено.

ДОНАЦИЈА УГРОЖЕНИМ ПОДРУЧЈИМА

Компанија „НИС“ је, на иницијативу министра одбране Братислава Гашића, донирала 400 ТНГ боца за потребе угроженог становништва у општинама Мајданпек, Доњи Милановац, Бор и у околним местима.

Услед алармантне ситуације проузроковане прекидом у снабдевању електричном енергијом, бензинске станице НИС-а на угроженим подручјима опремљене су додатним агрегатима, како би се обезбедило несметано снабдевање горивом у општинама које су захваћене невременом.

Он је додао да је Војска Србије ангажована на терену да заштити становништво и њихову имовину, као и због стратешки важне фабрике наменске индустрије.

После обиласка насипа, министар одбране Братислав Гашић састао се са директором фабрике „Милан Благојевић“ Радошем Миловановићем, који га је информисао да је ситуација у фабричком кругу под контролом и да су витални погони сигурни.

– Ако стане „Милан Благојевић“, стаће свих седам фабрика наше наменске индустрије, а ми то нећемо дозволити. Остаћемо овде док год буде потребно и ангажоваћемо колико год буде неопходно људи и средстава.

Директор ЈП „Србијаводе“ Горан Пузовић потврдио је да је извозач радова на терену од 11. новембра.

Приликом посете Мајданпеку који је тих дана у потпуности био окован ледом, министар одбране предао је представницима општине агрегате за грађане који су више дана без електричне енергије. Он је рекао да су Србију ове године задесиле бројне елементарне непогоде, али да су припадници Војске увек уз свој народ.

– Јутрос су у Мајданпек стигла три агрегата Војске Србије, а у току дана треба да буде допремљено још пет. У Мајданпек стиже 7.000 векни хлеба, обезбедили смо храну, обезбедићемо и кухињу која ће спремати топле напитке. Агрегати су намењени за вртић, како би родитељи могли децу да сместе на сигурно. Агрегат у Дому здравља није био у функцији, али је у међувремену поправљен – рекао је министар.

Министар је захвалио грађанима Мајданпека за стрпљење, као и запосленима „Електромреже Србија“, јер су околности у којима треба оспособити електричну енергију веома тешке. Он се састао и са представницима локалне самоуправе, представницима Црвеног крста и осталих градских организација у згради општине Мајданпек. ■

ПОСЕТА НАЧЕЛНИКА ЗАЈЕДНИЧКОГ ШТАБА ОРУЖАНИХ СНАГА БИХ

Суседска размена знања

Регионални Центар за деминирање и неексплодирана убојна средства у Босни и Херцеговини може послужити и за обуку припадника Војске Србије, а у Центру АБХО у Крушевцу и бази „Југ“ могу се усавршавати старешина из Оружаних снага БиХ, сагласили су се, између осталог, генерали Диковић и Јелеча

Начелник Генералштаба Војске Србије генерал Љубиша Диковић састао се 3. децембра у Београду са начелником Заједничког штаба Оружаних снага Босне и Херцеговине генерал-пуковником Антом Јелечом.

Говорећи о значају посете, генерал Диковић оценио је да је досадашња војна сарадња двеју земаља на високом нивоу, напомињући да је управо она битан сегмент свеукупне сарадње земаља на Балкану. Начелник Генералштаба истакао је да ће разговори и заједничке активности у будућности допринети унапређењу билатералне војне сарадње на задовољство и у интересу и Војске Србије и Оружаних снага Босне и Херцеговине.

– У Оружаним снагама Босне и Херцеговине постоји изванредно развијен Центар за деминирање и неексплодирана убојна средства који има регионални карактер и који може послужити и за обуку наших припадника, а Војска Србије располаже значајним капацитетима у области АБХО – рекао је генерал Диковић, истичући да и Војна академија, Војномедицинска академија и база „Југ“, поседују капа-

тете који се могу понудити за обуку припадника и јединица из Оружаних снага Босне и Херцеговине.

Говорећи о досадашњој сарадњи, начелник Генералштаба посебно је истакао значај војноекономске сарадње, напомињући да су наменске индустрије двеју земаља ослоњене једне на другу, те да постоји и могућност заједничког наступа на трећем тржишту.

Генерал Јелеч нагласио је да ће се радити на томе да се центри и развијене способности за обуку које постоје у једној земљи не развијају и у другој, већ да се ти капацитети размењују и заједнички користе. Начелник Заједничког штаба Оружаних снага БиХ подсетио је да су недавне елементарне непогоде, које су погодиле цео регион, практично показале како земље могу заједно да делају на спасавању људи, материјалних добара и санацији.

Гост је изразио задовољство што је једна од тема састанка била сарадња и заједничка обука у новоформираном Центру за деминирање и неексплодирана убојна средства. Посебно је нагласио одличну сарадњу током обуке припадника Оружаних снага БиХ у Центру АБХО у Крушевцу, који усвојена знања преносе у својој земљи, и изразио задовољство што ће се данашњи разговори водити на пријатељским основама јер између двеју војски не постоје нерешена питања већ само дугогодишња сарадња.

Током дводневне посете Србији, делегација Оружаних снага Босне и Херцеговине посетила је Војну академију и састала се са кадетима и официрима из БиХ, који се школују и усавршавају у нашој земљи. Делегација из суседне државе посетила је 4. децембра Војни музеј на Калемегдану, 204. ваздухопловну бригаду и Ваздухопловни завод „Мома Станојловић“. ■

М. КРСТОВИЋ
Снимио Ј. МАМУЛА

Непрекилно под лупом јавности, као и сви остали састави и јединице Војске Србије, В и ПВО пред Нову годину у „Олбрани” традиционално има прилику да, у интервјуу свог првог човека, представи планове за наредну годину и анализира урађено у протеклом периоду. Иако се, такве, годишње анализе мало разликују од претходних, готово свака пружи неке нове наде и изнедри нова, мање или више, оправдана очекивања. Имајући у виду све што нам се дешавало ове године, као и оно што нас чека у наредној, генерал Живак, по дефиницији, али и праву команданта вила, задржава оптимизам.

Доказали смо оспособљеност

Припадници В и ПВО ове године извршавали су много неочекиваних задатака, посебно из треће мисије Војске, учествовали на бројним вежбама у Србији и иностранству, бриљирали на паради... Све задатке извршили су на високом нивоу и заступили високе оцене, што је показало да су веома добро обучени. Зато је прво питање упућено команданту В и ПВО и било посвећено школовању и оспособљавању припадника тог вида.

О Школовање и обука пилота, али и свих других специјалности у В и ПВО сада међу најскупље у Војсци. Може ли се, господине генерале, и поред дугогодишње бесцарице и других објективних проблема у опремању В и ПВО и војном образовном систему шврцати да је школовање будућих припадника В и ПВО квалитетно? Увођење нових школских авиона и модернизација постојећих и даље касни?

– Школован, оспособљен и високо мотивисан кадар, поред квантитета и квалитета ваздухоплова, ракетних система ПВО, радара, убојних средстава..., кључни је фактор и тачка ослонаца оперативних способности вида В и ПВО. То је, кроз историју српског војног ваздухопловства, дужу од једног века, доказано много пута, поготово у критичним историјским догађајима када је требало бранити и одбранити наше слободно небо. Често смо у прилици да поредимо данашњи систем школовања и оспособљавања са структуром и ефикасношћу система који је некада постојао. То је корисно и неопходно јер таква анализа и поређење јасно указују на позитивна решења, у организационом, кадровском, програмском, методском и другим аспектима, која је неопходно примењивати и у савременим условима, водећи рачуна о промененим друштвеним и другим околностима у којима се нове генерације ваздухопловаца васпитавају, оспособљавају за извршавање задатака. Ми не седимо скрштених руку већ у континуитету, заједно са Војном академијом и Универзитетом одбране, анализирамо ефикасност војнообразовног система свесни чињенице да систем може и мора бити бољи и ефикаснији. Као резултат таквог рада, урађене су измене појединих студијских програма на Војној академији. Формиран је нови јединствени студијски програм „Противваздухопловна одбрана“, у оквиру студијског програма „Војномашинско инжењерство“ уграђен је нови модул под називом „Ваздухоплови и ваздухопловни мотори“, а студијски програм

„Војно ваздухопловство“ преформиран је у интегрисане академске студије које ће, уместо досадашње четири године, трајати пет. Основни циљ је што већи ниво оспособљености официра за почетне дужности, а најефикаснији начин доласка до тог циља видимо у повећању практичних облика оспособљавања кадета у јединицама и установама В и ПВО. Наравно, ту велики значај имају нова и савремена средства за обуку. Пресудан значај за квалитет, безбедност и рационалност летачке обуке пилота имају увођење у употребу авиона „ласта“, модернизација авиона Г-4 и модификација опреме хеликоптера „газела“ планиране за наредни средњорочни период.

О Обука припадника В и ПВО било је у прошлости знатно масовнија. Она није прекинута, али је, чини се, сведена на најмању могућу меру. Како се то одражава на ниво обучености припадника ваздухопловних бригада, ВОЈИН и ПВО? Како корисити мо знања сачењена у иностранству?

– Поред свакодневног тежишног задатка контроле и заштите суверенитета ваздушног простора Републике Србије, обука је други тежишни задатак у командама, јединицама и установама В и ПВО у миру. Полазни основ и услов за квалитетну и ефикасну колективну обуку команди и јединица је минимално врло добар ниво индивидуалне обучености припадника В и ПВО, на чему интензивно радимо. Услови за извођење колективне обуке битно су се променили. Од величине и организацијско-формацијске структуре команди и јединица, структуре кадра у процесу професионализације, ограничених материјалних и финансијских ресурса, до чињенице да данас не постоје просторни услови и полигони за извођење одређених вежби и гађања, као што је нпр. гађање циљева у ваздушном простору из ракетних система ПВО и ловачке авијације. Колективну обуку изводимо на тактичком нивоу – ескадрила, батаљон и дивизион, на нивоу бригаде и на оперативном нивоу – на нивоу вида В и ПВО. Полазећи од принципа рационалности и ефикасности, колективну обуку реализујемо у виду истовремене интегрисане обуке свих састава В и ПВО.

Поред тога, учествујемо на скоро свим вежбама и подржавамо обуку снага Копнене војске, односно, реализујемо и вежбе на нивоу Војске Србије. На полигону у Бугарској реализујемо гађање реалних циљева у ваздушном простору, а изводимо и вежбе у иностранству, првенствено са ваздухо-

плоством суседне Румуније. Сва искуства са наведених вежби уграђујемо у програме и садржаје обуке наших команди и јединица, у складу са нашим реалним условима и могућностима.

Резултати практичне обуке у Бугарској на полигону „Шабла“ су из године у годину све бољи. Да ли се иде 2015. године и да ли ће на вежби учествовати и пилоти, пошто нису ишли прошле године? Да ли су планиране још неке вежбе на којима ће учествовати припадници ВПВО?

– Гађање циљева у ваздушном простору је најсложенији садржај и круна борбене обуке артиљеријско-ракетних јединица за ПВД и ловачке авијације. Због недостатка адекватног простора и полигона у Србији принуђени смо да то реализујемо на полигону „Шабла“, у сарадњи са снагама В и ПВО Бугарске. Тренутно се налазимо на почетку заједничког планског процеса са нашим источним суседима, с обзиром на то да смо ми планирали да наведене садржаје реализујемо у 2015. години. Планирали смо да, у складу са могућностима, гађамо циљеве у ваздуху из ракетних система ПВО „нева“ и „куб“ као и ракетама „ваздух-ваздух“ са авиона МиГ-29. У плану за 2015. годину је и традиционална вежба „Air solution“, коју изводимо са ваздухопловством Румуније. Ово је период године када се усаглашавају планови билатералне војне сарадње за 2015. годину у свим областима, па тако и у домену међународних вежби. Сарадња у домену обуке и вежби је тежиште у плановима међународне војне сарадње за 2015. годину. При томе полазимо од анализе наших реалних могућности, ограничења и потреба. Полазећи од наведених критеријума, тежиште практичних вежбовних активности је у региону Балкана, а на појединим вежбама учествујемо на нивоу штабних официра или у улози посматрача. У том оквиру ће се, током планског процеса, дефинисати садржај и начин извођења и заједничке српско-руске ваздухопловне вежбе, као и других вежбовних активности међународног карактера.

Кад је реч о модернизацији система и средстава у В и ПВО, колико недостатак финансијских средстава отежава или онемогућава наставак модернизације РС ПВО или набавку вишенаменског борбеног авиона?

– Ваздухопловство и противваздухопловна одбрана је изразито технички вид Војске на који су догађаји током деведесетих година прошлог века, агресија НАТО-а, вишедеценијски изостанак „нормалног“ финансирања развоја и опремања новим борбеним системима оставили катастрофалне последице. Наш тренутни приоритет јесте одржавање што већег нивоа исправности борбених система и обнова ресурса – ремонт наведених система. Започети су пројекти модернизације појединих борбених система (ракетни системи ПВО, радар, ...), а већ дуже време бавимо се анализама могућности опремања савременим борбеним системима. На тај процес осавремењивања, модернизације, развоја и

опремања вида новим средствима утиче много фактора, а ја бих, између осталих, подвукао два – наш тренутни ниво научно-технолошког развоја и финансијске могућности. Већину пројеката модернизације борбених система, као и производње авиона за почетну и основну обуку „ласта“ реализујемо сопственим капацитетима, у ВТИ, ТОЦ, индустријским капацитетима у Републици Србији и др. За реализацију сложеног пројекта модернизације авиона Г-4 неопходна нам је помоћ и сарадња са одговарајућим иностраним партнером. Набавка савремених борбених система, као што је вишенаменски борбени авион, радар и слично, условљена је првенствено могућношћу обезбеђивања финансијских средстава на дуго-

рочном планском нивоу. Постојеће стање и проблеми у домену финансирања битно отежавају модернизацију и почетак процеса опремања новим борбеним системима, али се надам да то неће онемогућити набавку нових борбених система у наредном средњорочном планском периоду.

Већ смо писали о модернизацији првог радара П-12. Како напредују радови, кад ће други радар бити уведени у употребу, како се показао први модернизовани радар? Да ли је у плану модернизација још неког од радара у В и ПВО?

– Модернизација радара П-12 тече у складу са програмским документима и не постоје никакви технички проблеми. Резултати досадашњих испитивања и рада у јединици модернизованог радара указују да смо добро дефинисали садржај модернизације и ускладили тактичко-техничке захте-

ве са реалним могућностима домаћих капацитета и реалним изворима финансирања. То је један добар пример ефикасне модернизације и по истом моделу приступићемо модернизацији и радара П-18.

Q Висок степен исправности технике АРЈ, ВОЈИН и авијације подразумева реципрочну висока финансијска средства. Може ли без довољно новца ниво исправности скупих средстава бити заиста висок? Колики је то реално?

– Ниво исправности технике зависи од много фактора, од старости технике и степена истрошености ресурса, рас-

Снимак Игор САЛИНГЕР

положивости резервних делова, расположивости алата, испитно-мерне опреме и ажурне техничке документације, услова за одржавање технике и стања у радионицама, хангарима, ремонтним халама, лабораторијама, до оспособљености техничког кадра и др. Индиректно, уз све наведене и друге факторе, негативан утицај у врло дугом периоду испуњава и недостатак финансијских средстава.

Оно што ми у В и ПВО покушавамо и још успевамо јесте да у таквој ситуацији изразимо приоритете и да одржавамо средства која примарно утичу на способност извршавања тежишних задатака, а то је, пре свега, контрола и заштита суверенитета ваздушног простора Србије у миру. Више од две трећине финансијских средстава у В и ПВО у току једне године усмерава се на задатак одржавања технике и борбених система. При томе, командовање на свим нивоима има огромну одговорност да реално процени услове и сопствене могућности и да у току извршавања задатака ни на

који начин не угрози безбедност летења, животе и здравље припадника В и ПВО. Оно што је у извештајима приказано као исправно јесте стварно исправно и са тим ћемо увек учинити што је максимално могуће. Не постоји разлог због којег би се исправност средстава приказивала већом него што она стварно јесте и то сви команданти у В и ПВО добро знају и доследно примењују.

Q Господи В и ПВО из иностранства традиционално поседују 250. ракетну бригаду ПВД, аеродром у Бањајници, Музеј ваздухопловства. Да ли размисљате о још неким огледним јединицама у будућности, можда из области ВОЈИН? Најмање ишешмо о јединици ВОЈИН, о 126. бригади. Да ли за то постоји разлог, или је то случајност?

– Све наше јединице и установе су за пример, са богатом и славном историјом и са људима који данас својим радом и резултатима завређују пажњу. Настојимо да их све адекватно представимо, тако да су многе делегације посетиле и ВЗ „Мома Станојловић“, Ваздухопловно-медицински институт, јединице на аеродромима у Лађевцима и Нишу и др. Наравно да у тај круг спада и 126. бригада ВОЈИН – бригада хероја. Састави бригаде ВОЈИН су специфични по томе што су релативно „уситњени“ и издвојени на локацијама радарских положаја који су у сталном раду и без чијих података не би било могуће употребити остале снаге В и ПВО, пре свега у задатку контроле и заштите суверенитета ваздушног простора и противваздухопловне одбране. У току 2015. године достојно ћемо обележити 100 година постојања и развоја јединица ваздушног осматрања и јављања. Направили смо садржајан план обележавања јубилеја и представљања славне историје и садашњости наших „војиноваца“. То ће бити прилика да 126. бригада ВОЈИН буде у средишту пажње.

Q Станује Музеја ваздухопловства годинама се не решава. Да ли се после Ваше прошлогодишње оцено стања у којој установи нешто променило? Како даље?

– Стање у Музеју ваздухопловства Београд, нажалост, није се битније променило боље у односу на претходну годину, а такво тешко и несређено стање вуче корене дуже од 25 година, односно од 1989, када је зграда Музеја отворена за „привремени рад“. Сматрам да је Музеј ваздухопловства изузетна вредност и институција од националног значаја. Једини позвани да реше нагомилане проблеме су оснивачи Музеја, сагласно висини улагања у изградњу Музеја, односно у зграде, експонате, збирке..., надлежна министарства и Влада Републике Србије јер је све што се тамо налази државна имовина. Потребно је на законит начин основати један јединствени Музеј ваздухопловства, створити услове за његов несметан рад, формирати органе управљања који ће рад Музеја довести у законске оквире који дефинишу музеолошку делатност и који ће, за почетак, зауставити даље пропадање Музеја, а након тога обезбедити услове за развој тог бисера наше ваздухопловне традиције, дуже од 100 година.

Појлаве и ангажовање припадника и средстава В и ПВО у одбрани од појлава указали су на значај транспортне авијације. Увек се говори о „миговима“ и другим средствима, а мало је речи о „ановима“ и хеликоптерима и њиховој модернизацији. Ресурси су и код њих одавно исцрпљени.

— Ова 2014. година ће сигурно остати упамћена по многим природним несрећама и катастрофама које су задесиле Републику Србију. Помагали смо где год је било потребно, од спасавања људи из завејаних возила на ауто-путу, крајем јануара и почетком фебруара, до пружања свих видова помоћи у катастрофалним поплавама и клизиштима у Обреновцу, Шапцу, Крупњу, Кладову и многим другим местима широм Србије. У ту битку укључили су се сви: од инжењеријских састава до учешћа људства и технике из свих јединица и установа В и ПВО. Наравно, због могућности брзог реаговања и доласка до најнеприступачнијих места, хеликоптери — пилоти и летачи обележили су ову годину. Кад год је било неопходно, људство ваздухопловно-техничке службе обезбедило је максимално могућу исправност. Значај ваздушног транспорта у В и ПВО препознат је пре седам-осам година (2006. и 2007. године) и прва озбиљнија финансијска улагања била су у ремонт и продужење века употребе транспортних авиона и свих транспортних хеликоптера Ми-8 и Ми-17 (пре ремонта авиона МиГ-29). Планирамо ново продужење века употребе авиона Ан-26 и обезбеђење резервних делова за транспортне хеликоптере Ми-8 и Ми-17. Кад год у тешкој ситуацији урадимо праву ствар са хеликоптерима, добијемо прегршт признања и похвала, који нам несумњиво пријају, али би нам највише одговарало барем 4–6 нових савремених средњих транспортних хеликоптера. Нажалост, неколико дана после честитања све то лагано падне у други или трећи план.

Шта сматрате највећим успехом на професионалном плану у 2014. години и која Вам је професионално највећа жеља за 2015. годину?

— Без обзира на све проблеме и недаће, у 2014. години било је много успеха. Прво желим да истакнем најважнију ствар а то је безбедност летења, односно чињеницу да у току године нисмо имали ниједан удес, озбиљну незгоду у летењу, или случај одступања од задатка и недисциплине у летењу. Важно је истаћи и да у току године у В и ПВО нисмо имали ниједан ванредни догађај и, ако бих нешто пожелио за 2015, онда би то било опет исто — висока безбедност летења при извршавању свих задатака, све људе и сву технику на броју на крају године. Поносан сам на све припаднике В и ПВО који су били на висини задатка када је требало помоћи грађанима Републике Србије. Поносан сам на све припаднике В и ПВО који су пружили максимум у току припреме и учешћа на војној паради „Корак победника“. За мене лично, био је то догађај од велике важности који ће ми остати у сећању, била је то прилика да летим на челу ваздухопловног ешелона. То представља најзначајније признање у мојој дугогодишњој летачкој каријери, дужој од 30 година. ■

Душан ГЛИШИЋ

ВЕСТИ

>>> ЗАМЕНИК начелника Генералштаба генерал-потпуковник Јовица Драганић примио је 9. децембра припаднике Војске Србије који одлазе у мисију Европске уније у Републици Мали. Мајор Дејан Зељковић, заставник Милан Пуцаревић и војни службеник Александра Марчетић чине медицински тим који ће извршавати задатке у оквиру немачког контингента у тој мисији. ■

>>> КУРС за официре логистике у мултинационалним операцијама Уједињених нација, чији је циљ да 14 припадника наше војске и два из оружаних снага Египта стекну основна знања из области логистике реализован је у Центру за мировне операције Генералштаба Војске Србије. Учесници су развијали способности за рад на логистичким дужностима у оквиру националног контингента I команде јединица. ■

>>> У организацији Управе за обуку и доктрину Генералштаба 28. новембра завршен је курс за оспособљавање лица за рад у систему научених лекција. Скуп је организован у оквиру имплементације Концепта развоја система научених лекција у Војсци Србије ради оспособљавања припадника за рад на задацима у оквиру система научених лекција. ■

>>> АНАЛИЗА усавршавања полазника 5. класе Основног командно-штабног курса одржана је 4. децембра у Војној академији. Том приликом, полазницима су уручена уверења о завршеном школовању и додељене награде најуспешнијима. ■

>>> ДВОЧЛАНА делегација Европске одбрамбене агенције, коју је предводио капетан бојног брода др Јорг Хилман, шеф јединице за копнена и морска питања, посетила је 8. децембра Центар за усавршавање кадрова АБХО у Крушевцу. Гости су сагледали систем АБХО Војске Србије, а презентоване су им и најважније информације из делокруга рада Центра. ■

>>> ВОЈНИЦИ генерације децембар 2014, који добровољно служе војни рок, јавили су се 1. децембра у центре за обуку у Сомбору, Ваљеву и Лесковцу. На добровољно служење војног рока с оружјем примљено је више од 450 кандидата, од којих су 35 жене. ■

>>> ПАРАСТОСОМ изгинулим борцима који су служили свештеници ужичке цркве и полагањем венаца на спомен-комплексу „Кадинача“, 29. новембра обележена је 73. годишњица од битке на Кадиначи, у којој је погинуо цео Раднички батаљон бранећи Ужичку републику. Венац је положила делегација Друге бригаде, коју је предводио бригадни генерал Маринко Павловић. ■

**ЗАВРШНИ ПРИКАЗ МУЛТИНАЦИОНАЛНЕ
ВЕЖБЕ У БАЗИ „ЈУГ”**

Платинасти Вук

Циљ веома значајне активности био је повећање интероперабилности и међусобно разумевање припадника војски партнерских земаља на тактичком нивоу, док су припадници јединица које су учествовале обучаване у раду с неубојитим оружјем, у планирању, припреми и реализацији задатака у операцијама очувања мира у мултинационалном окружењу

Завршном дану Мултинационалне тактичке вежбе „Платинасти вук 15”, која је, од 17. до 28. новембра 2014, изведена у Центру за обуку јединица за мултинационалне операције Војске Србије у бази „Југ”, присуствовали су министар одбране Братислав Гашић и начелник Генералштаба Војске Србије генерал Љубиша Диковић.

Финални приказ те активности у којој су, осим јединица наше војске, учествовали и припадници Маринских снага Европске команде Оружаних снага САД, оружаних снага Хрватске, Бугарске, Македоније, Румуније и, први пут, Жандармерије Министарства унутрашњих послова Републике Србије (укупно око 360 учесника), посматрали су и изасланици одбране земаља учесница и гостију.

После практичног дела, током кога су презентовани поступци и процедуре у случају наилаaska патроле на особу од посебног значаја, њеног привођења, демонстрације не-

смртоносног оружја и муниције, те процедуре које спроводи међународни вод лоциран у бази на терену, суочава се са локалним становништвом и демонстрантима, министар Гашић изразио је задовољство због још једне вежбе коју Војска Србије изводи са партнерима.

– База „Југ” све више постаје мултинационални центар за обуку јединица које се упућују у мировне операције, а нама је најбитније стицање нових знања и искустава, размена мишљења јер тако долазимо до онога што је најважније кад је о Војсци Србије реч, до оперативних и функционалних способности – рекао је министар одбране и истакао да такве активности имају велики значај.

РУКОВОДСТВО ВЕЖБЕ

Официр за планирање „Платинастог вука 15“ био је командант Центра за обуку јединица за мировне операције потпуковник Братислав Вукотић, а руководиоца заменик команданта Центра за обуку јединица за мировне операције мајор Бранислав Стевановић.

– Јуче смо испратили јединицу са 72 припадника у Централноафричку Републику, и први пут Србија има више од 500 припадника у међународним мисијама, и битан је чинилац у извозу безбедности, на шта смо поносни, јер је то круна петнаестогодишњег рада и учешћа наше војске у мировним операцијама – истакао је министар Гашић и додао је посебно поносан јер се, „где год отишао и с ким год причао“, уверио да је српски војник поштован и цењен због свог знања и умећа.

„Платинасти вука“ је друга вежба овог типа која се у бази „Југ“ изводи од почетка године. Претходна, у којој су учествовали стрељачки водови из састава Четврте бригаде Копнене војске, изведена је у бази „Југ“ и на полигону „Боровац“ у јулу.

Владимир ВЈЕШТИЋ
Снимио Јово МАМУЛА

НЕСМРТНОСНО ОРУЖЈЕ И МУНИЦИЈА

Током демонстрације несмртоносног оружја и муниције представљен је „тејзер“ Х26, „електрошокер“ који, за дејство на даљини до 10 метара, користе многе војске и полиције широм света и служи за сузбијање нереда и незаконитих радњи, а не оставља последице по здравље.

Учесници вежбе завршили су обуку и за употребу бачача граната 40 мм, који се монтира испод цеви аутоматске пушке М16, у верзији за појединачну паљбу (М 203) или као полуаутоматски (М 32), чије су гранате пуњене с по три гумења метка.

ОБУКА ТЕНКОВСКИХ И МЕХАНИЗОВАНИХ ПОСАДА ДРУГЕ БРИГАДЕ

Челик и блато

Суштина обуке оклопних јединица Друге бригаде КоВ на полигону „Међа“ била је у стварању осећаја за борбену технику у реалним условима и могућности да се све борбене и друге радње провере на терену, ван стајанки и касарни

Начелник Генералштаба Војске Србије генерал Љубиша Диковић недавно је обишао Стално аутоматизовано стрелиште „Међа“ код Лесковца и том приликом нагласио да то стрелиште, поред Интервидовског полигона „Пасуљанске ливаде“, пружа најбоље услове за обуку и гађања у Војсци Србије и да је зато Генералштаб чврст у намери да га, у наредном периоду, у потпуности стави у функцију обуке, вишедневних логоровања, гађања оклопних, механизованих и пешадијских јединица. Прилику да потврде поменуто опредељење добили су припадници тенковских и механизованих посада Друге бригаде КоВ, који су од 16. до 21. новембра, управо на „Међи“ реализовали обуку у савлађивању полигона тенковских препрека и спортске стазе.

Тимски рад

Полигон „Међа“ са вештачким препрекама за кретање борбених возила и расквашен терен тражили су од старешина и војника Друге бригаде максимум оспособљености за реализацију задатака у условима који су најприближнији борбеним. Чланови 24 механизоване посаде и седам тенковских посада добили су јединствену прилику да у сложеним временским условима провере вештине у вожњи оклопних борбених возила и ватрену оспособљеност на гађањима. Они су ту прилику несумњиво искористили и демонстрирали на полигону врхунску обученост у управљању и руковању тенковима и борбеним возилима пешадије и показали да су њихови одлични резултати плод дуготрајног и квалитетног процеса обучавања.

– Из дана у дан запажали смо очигледан напредак припадника оклопних јединица у савлађивању препрека и постизању све бољих резултата. Овакав начин обуке има изузетан значај за чланове тенковских и механизованих посада, имајући у виду кључну улогу тимског рада у успешној реализацији задатака оклопних и механизованих

Пошћуковник Александар Дедић

ваних јединица – рекао је помоћник команданта Друге бригаде за операције и командант логорског простора потпуковник Александар Дедић.

Припадници оклопних јединица Друге бригаде били су од маја до новембра ангажовани на извршавању задатака у Копненој зони безбедности, али су кратак период припрема за обуку, након дезангажовања, искористили на прави начин и спремно дочекали сва искушења. У склопу припрема погледали су и видео-запис са тенковског биатлона у Руској Федерацији, а успешним припремама знатно су допринела и искуства непосредних учесника овогодишњег такмичења потпоручника Владице Тасића и десетара Владице Ђуричића.

Такмичарски дух

– Препреке на полигону биле су захтевне, али се показало да се уз квалитетну припрему и правилну употребу ратне технике све може савладати без већих проблема. Успеху обуке допринео је и снажно изражен такмичарски дух код чланова тенковских посада. Овакав вид обуке није уобичајен за тенковске јединице, али се надамо да ће активности на „Међи“ постати стална пракса – каже мајор Предраг Драгутиновић командант 26. тенковског батаљона.

Време проласка тактичке стазе са препрекама, успешно савлађивање свих препрека, нормиране радње, попуна муниције и резултати гађања били су елементи на основу којих је изабрана најбоља тенковска посада. Командир тенка старији водник прве класе Бојан Радовановић, возач разводник Златко Крљар и нишанџија разводник Драган Ристић показали су на делу да за њих нема непознаница у управљању и руковању тенком и да су спремни да врхунску обученост докажу увек када је то потребно.

– Увежбаност, међусобно познавање и тимски рад су елементи на основу којих можемо оценити да ли је посада тенка обучена – тврди старији водник Радовановић.

Вежбовним активностима на полигону „Међа“ изузетно су задовољни и припадници 27. и 28. механизованог батаљона Друге бригаде.

– Обученост и жеља чланова посада борбених возила пешадије да буду први и бољи од колега одлучујуће су утицали на постизање одличних резултата – истиче командант 27. механизованог батаљона мајор Бобан Илић.

Посада, у којој су старији водник Никола Мирић, возач Никола Милићевић и нишанџија оператер Владимир Павић, показала је овог пута највише, али су и остали потврдили да су механизоване посаде Друге бригаде врхунски оспособљене. Видело се то при решавању задатака на стази у сложеним условима, најприближнијим борбеним, али и при испробавању свих радњи на терену и решавању могућих проблема. Једном борбеном возилу пешадије, на пример, пукла је спојница на гусеници приликом окрета, што је трочлавној посади, којом командује старији водник Мишко Мемаровић, омогућило да у теренским условима провери оспособљеност за замену гусенице. Проблема није било и све је завршено у границама норми за ту радњу од дванаест минута. Управо је то и била суштина обуке тенковских и механизованих посада Друге бригаде КоВ на полигону „Међа“ – осетити борбену технику у реалним условима и све борбене и друге радње проверити на терену, ван стајанки и касарни. ■

Зоран МИЛАДИНОВИЋ

Припреме за тенковски биатлон

У склопу реализације обуке тенковских и механизованих посада на полигону „Међа“, припадници Друге бригаде уједно су се и припремали за такмичење између бригаде Копнене војске у тенковском биатлону. Након реализације тог такмичења, изабраће се најбоље посаде које ће репрезентовати Војску Србије на међународном такмичењу у Руској Федерацији наредне године. У децембру ће отпочети и индивидуалне физичке припреме сваког појединца за ово такмичење.

ДОСТИГНУЋА У ПРИМЕНИ РЕЗОЛУЦИЈЕ 1325
О ЖЕНАМА, МИРУ И БЕЗБЕДНОСТИ

Жене видљивије у систему одбране

Од ове године, пријемом девојака у
Војну гимназију, женама је омогућено
школовање на свим нивоима када је реч
о систему одбране, а од 2010. до
2103. године побољшање заступљености
жена повећано је за 6,43 одсто

Државни секретар у Министарству одбране Зоран Ђорђевић, у својству председника Политичког савета Владе Србије за спровођење НАП-а говорио је о достигнућима у примени Резолуције 1325 у Србији на скупу који су организовали Београдски центар за безбедносну политику и удружење Dea Dia. Имајући у виду да Национални акциони план за примену Резолуције 1325 истиче 2015. године, циљ скупа био је да се сагледају достигнућа и изазови у примени НАП-а од његовог усвајања до данас и да се подстакне разговор о ревизији и изради тог документа за период 2015–2020. године, као и о приоритетима које треба да обухвати. Осим тога, била је то прилика да се укаже

на надзорну улогу коју спроводе Народна скупштина, независни државни органи и цивилно друштво у праћењу спровођења НАП-а.

Говорећи о најзначајнијим оствареним резултатима и препорукама за даљи рад, државни секретар истакао је да су најзначајнија достигнућа НАП-а видљивост и заступљеност жена у систему безбедности, њихово место и улога у очувања мира и безбедности у Србији.

Када је реч о Министарству одбране, видљив је напредак, а од 2010. до 2103. године побољшање заступљености жена у систему безбедности повећано је за 6,43 одсто. На руководећим местима и командним дужностима читава се повећање од 6,25 одсто – нагласио је Ђорђевић, оцењујући да је то знак да је много постигнуто и да је добар замајац за још боље резултате у годинама које следе.

Он је, такође, указао и на повећање броја жена које су ангажоване у мултинационалним операцијама широм света у које се упућују контингенти наше војске, али и на то да је од ове године, пријемом девојака у Војну гимназију, женама омогућено школовање на свим нивоима, када је реч о систему одбране. Према његовим речима, велика пажња посвећена је и кампањама које су усмерене на веће ангажовање жена у оперативним снагама наше војске.

У наставку скупа, о достигнућима у примени Резолуције 1325 у Србији говорили су и Зорана Антонијевић, саветница за родну равноправност при Мисији ОЕБС-а у Србији, а извештај цивилног друштва за Србију представиле су Маја Бјелаш, истраживачица Београдског центра за безбедносну политику, Гордана Суботић, координаторка пројекта у удружењу Dea Dia, и Диана Миладиновић Зеба, истраживачица у удружењу Dea Dia.

Б. МИЉИЋ

РЕГИОНАЛНИ СКУП О РОДНОЈ РАВНОПРАВНОСТИ

Петочлана делегацију Министарства одбране и Војске Србије, коју је предводила директорка Института за стратешку истраживања др Јованка Шарановић, уједно и овлашћено лице за обављање послова саветнице за родну равноправност министра одбране, учествовала је на скупу у оквиру пројекта UNDP/SEESAC „Подршка интеграцији начела родне равноправности у реформу сектора безбедности на Западном Балкану” у Скопљу.

Скуп, на коме су учествовали и представници министарства одбране Македоније, Црне Горе и Босне и Херцеговине, отворио је министар одбране Македоније др Зоран Јолевски. Учесници су разматрали питања уградње родне равноправности у политике, планове и праксе министарства

ва одбране и то на стратешком нивоу, у области запошљавања и задржавања у служби жена, унапређења услова рада, на родно сензитивне едукације и обуке у министарствима одбране и оружаним снагама, те на планирање активности из области родне равноправности за 2015. годину.

Делегација Србије представила је реализоване активности у оквиру поменутог пројекта у протеклом периоду, наглашавајући активности Политичког савета Владе за спровођење НАП-а, Аналитичке групе, саветнице за родну равноправност министра одбране, „особа од поверења” и искуства у примени родно одговорног буџетирања, те у вођењу родно одговорне евиденције кадрова у Министарству одбране и Војсци Србије. Том приликом, изложени су и предлози активности у нашем систему одбране за наредну годину, који су привукли пажњу и позитивне коментаре осталих учесника састанка, као и представника UNDP/SEESAC, од којих се очекује активна и партнерска подршка.

**ПРЕСТИЖНО ПРИЗНАЊЕ
„ЗАСТАВА ФИЛМУ“**

Аплауз за српску наменску индустрију

У старом римском излетишту Браћано одржан је традиционални фестивал војног филма на коме су, ове године први пут, учествовали представници Војнофилмског центра „Застава филм“, и освојили прво место

На позив организатора фестивала, а у складу с Годишњим планом билатералне војне сарадње, „Застава филм“ учествовао је на најзначајнијем светском фестивалу војног филма. У такмичарској фази представљена су два филмска остварења, од којих је информативно-пропагандни филм „Историја српске одбрамбене индустрије“, редитељке Драгана Милошевић, освојио прву награду у категорији наменског филма.

„Заставу“ су у Браћану представљали заменик директора Војнофилмског центра мајор Горан Иконић и начелник Одељења постпродукције и архива Александар Скакић. Према речима мајора Иконића, филм је снимљен ради промоције богате традиције српске наменске индустрије. Редитељка је осмислила филм као пут кроз време од првог српског дрвеног топа па до данас. Остварење у најбољем светлу приказује и потенцијал и значај архива „Застава филма“.

– У избору војних средстава приказаних у филму сарађивали су редитељка и војни аналитичар Александар Радић. Велики посао обухватао је истраживање историјских података и проналажење архивских материјала, за шта су ангажоване Ванда Муњић и Радмила Грчић. Архивски снимци већином су материјали „Застава филма“, а неколико снимака преузето је из Кинотеке и Музеја југословенског ратног ваздухопловства – рекао је мајор Иконић и нагласио да су поносни што филм није само смењена архивског и снимљеног материјала, већ је редитељском интерпретацијом и осмишљеном визуелном формом добио виши уметнички ниво, који је у Италији препознат и награђен.

На фестивалу је учествовало 19 земаља, с 56 филмских остварења. О конкуренцији довољно говори податак да су биле и армије с дугом традицијом војног филма попут САД, Кине, Немачке, Пољске, Бразила, Италије...

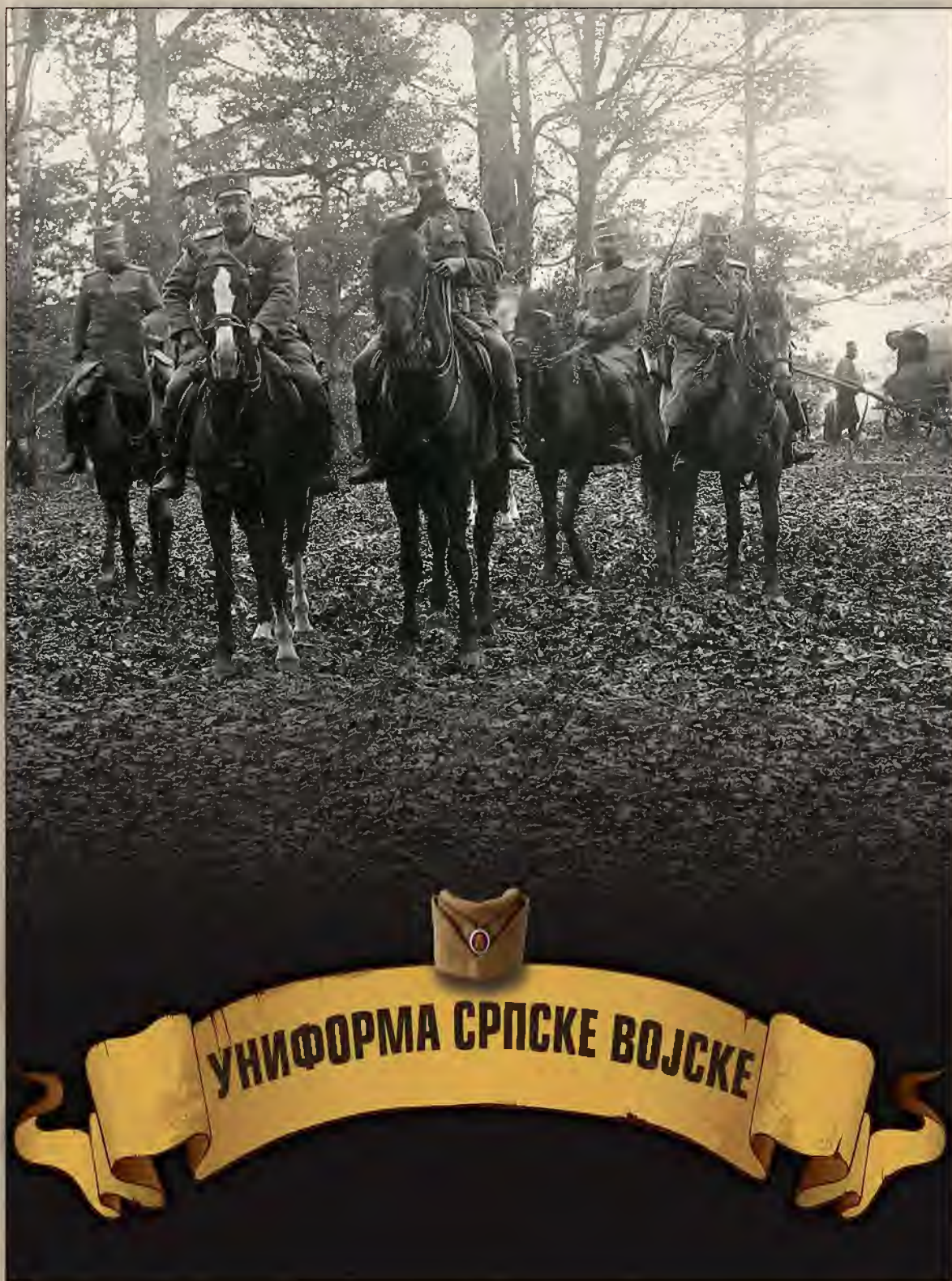
– Фестивали су значајни за „Заставу“ јер представљају признања и потвр-

де да смо урадили нешто квалитетно и у складу с професионалним стандардима који се примењују глобално. Награда је важна не само као верификација квалитета награђеног филма, већ и као наставак дуге традиције освајања награда на међународним фестивалима, коју наша кућа има већ 66 година. Систем одбране препознаје значај оваквих пројеката. Филм је био интегрални део промоције сајма „Партнер“, и реализован је уз подршку надлежних установа Министарства одбране, које су уважиле наш предлог за учешће на међународним фестивалима прошле и ове године, што показује да је систем одбране свестан значаја наше делатности и њене међународне промоције – истакао је мајор Иконић.

Војнофилмски центар „Застава филм“ већ је добио позиве за учешће на релевантним филмским смотрама у наредној години. ■

С. АНЂЕЛКОВИЋ

Специјални прилог 113

УНИФОРМА СРПСКЕ ВОЈСКЕ

По шајкачи

ПИШЕ Душан БАБАЦ

Ратна, радна и парадна, униформа српског војника није се у многоне разликовала од одеа које је у миру носио готово свакодневно. Модел униформе из 1908. године, прослављен је српским победама у балканским ратовима и Првом светском рату.

су нас препознавали

Назив, односно појам униформе, униформисања, изведен из латинске речи која значи исти, једнаког облика, једнородан – до нас је стигао из француског језика у 18. веку. Тако данас појам униформа претпоставља једнообразно, истоветно, прописима одређено одело припадника неке службе или формације. Иако униформисање војних јединица потиче из 17. века, може се сматрати да је одевање одређених друштвених група, одевених професијом или тек потребом да се разликују, у посебну врсту или модел одеће, забележено много раније, још у почетку модерне цивилизације, када се јавила потреба за групном или колективном идентификацијом. Од увођења ватреног оружја и професионалних, плаћеничких војски, потреба за униформисањем и разликовањем сопствених трупа, видљивих и са знатно већег растојања, добија и животну важност.

Изглед српске војске и њене униформе периодично се мењао током читавог 19. и почетком 20. столећа, углавном пратећи европске токове и утицаје. Свакако најснажнији утицај на изглед српске униформе имале су оне европске силе са којима је Србија одржавала најживље односе или оне које су представљале узор у војном или политичком погледу. Како су се мењали међусобни односи снага великих сила на европском континенту с једне, али и смењивале династије у самој Србији, с друге стране, тако су се мењали и преовлађујући утицаји на одевање српског војника. Треба истаћи да ти утицаји никада нису дословно копирани у изradi српске униформе, већ су увек прилагођавани нашем духу и материјалним могућностима државе. То је најчешће резултирало једном скромнијом и сведенијом, а врло често и практичнијом формом униформе која је задовољавала потребне стандарде.

И хајдуци се униформисали

Први примери посебног војничког одевања, једнообразног, на овим просторима датирају од турског доба, односно из времена ратова између Аустрије и Турске. Тада су српски добровољци у аустријској војсци, познатији као фрајкорци, међу којима је, у своје доба, био и Карађорђе, носили аустријску униформу и тако стекли прва сазнања о униформисању и потреби једнообразја. Пошто се, по избијању Првог српског устанка и првих победа над турском регуларном војском, међу српским борцима, тада претежно хајдуцима, почео осећати дух војничког заната, било је логично да се развије и свест о потреби униформисања. Пошто је Русија, тих устаничких

година, била ратни савезник Србије, њен утицај био је пресудан и на изглед и опрему војске.

У другој половини 19. века, за време владавине кнеза Александра Карађорђевића, током модернизације српске војске, на њено одевање највећи утицај имале су Пруска и Русија. Тада је у одевање уведена плава, народна боја униформе да би за време кнеза Михаила и припрема Србије за нове ратове против Турака, регуларна војска била више налик на аустријски и руски узор. Народна војска, која ће ускоро бити и угашена, била је одевена у стилу народне ношње, са све гуњевима, чакширама, опанцима... Регуларна војска убрзо добија и регуларну капу по аустријском моделу, названу шајкашка. Од ње ће, бар по имену, настати славна шајкача.

Војном уредбом о реорганизацији и трансформацији војске, донетом 1870. године, дотадашња сликовита и шарена униформа, препуна детаља и украса, замењена је знатно једноставнијом, примеренијом професији, народу и држави чији је припадници носе. Та промена омогућила је да иста униформа, с не тако много измена и прилагођавања у наредним деценијама, потраје до после Првог светског рата. Управо ту униформу, дотеривану последњих година 19. века, затим око 1900. године и, на крају, усавршену 1908. године, српски војник прославио је у балканским ратовима, на Церу и Колубари и у пробијању Солунског фронта.

Прописом из 1908. године, за војне униформе одређена је сивомаслинаста боја, која ће касније бити основ и за обликовање униформе војске нове југословенске државе, 1918. године. У Први светски рат српска војска ушла је у појединостављеној униформи маслинастосиве боје, која је ситним детаљима одвајала више чинове од нижих. Тај тренд у одевању војника увеле су многе европске војске на почетку 20. века, а Србија је била међу првима. Појединостављивање униформе уједно је симболисало и изједначавање ратника на бојном пољу. Такво изједначавање официра, подофицира и војника, чија се униформа све више разликовала само по еполетама или ситнијим детаљима, било је узроковано не само потребом да се командни кадар на ратишту што теже уочи, већ и омасовљавањем и поједитицањем серијске производње униформи.

Униформа коју је српска војска добила 1908. године била је управо таква, с малим разликама између виших и нижих чинова. Српска униформа се од других разликовала по капи, односно шајкачи, која је током Првог светског рата постала препознатљив симбол српског војника, српске јединице. Шајкача је красила баш сваку српску главу на Крфу и током пробијања Солунског фронта, мада није била у потпуности

иста код официра и војника. Официрска шајкача је била тврда са сунцобраном и кокардом, док су имале и подбрадник, а при врху шајкаче златни ширит.

Крајем 1900. године донет је нови указ о изменама и допунама у униформи српске војске којим је потпуно промењен изглед парадне униформе. Калпак је остао парадна, а шапка свакодневна капа официра и подофицира. Дотадашњи једноредни мундир официра замењен је мундиром пруског узора, са два реда дугмади, по шест у сваком реду. Мундир је био црн за ђенералштабне и санитетске, затворенозелене боје за инжињеријске, отвореноплав за коњичке, голубије боје за пешадију, а угаситоплав за остале официре и питомце Војне академије. Не задуго, јер је већ 1908. године усвојена нова велика промена. Донет је нови пропис о униформи војске, којим је уведена заштитна – сивомаслинаста службена униформа, чиме је фиксирана слика српског војника за наредну, ратну деценију.

Нова измена у парадној униформи официра урађена је 1911. године. За све родове војске, изузимајући коњицу и генерале, прописан је дворедни црни мундир – по дотадашњем кроју, чиме је укинута разликовање родова по боји мундира, а калпак је добио већу висину и гајтане сличне гардијским.

Свечана (парадна) одећа

Одећа
за официре

Свечану одећу официри српске војске носили су само ван строја, током општенародних празника, при појављивању пред Његовим величанством краљем, када полажу заклетву, кад присуствују заклетви војника, кад њихова команда или установа слави, на забавама које официри приређују у част владара или чланова његовог Дома или кад се нарочито нареди.

Калпак је од црног астрагана, висине 115 mm, а за војводе и генерале од белог астрагана. Теме је од мундирске чоје, округлог облика, нешто ниже од горње ивице калпака (астрагана). Калпак је изнутра, при дну, постављен танком кожом, ширине око 40 mm, а остали део свилом. Напред, иза кокарде, а на унутрашњој страни астрагана, налази се кожом опшивено лежиште,

за држак перјанице. На предњој страни калпака је тробојна, метална, емајлирана кокарда са жутим, металним краљевим монограмом. Овалног је облика, висине 38 mm, а утврђена је на сребрној испупченој розети. Кокарда се намешта тако да горња ивица розете буде у висини горње ивице астрагана. На предњој страни, осим кокарде, налази се плетеница од танког, златног или сребрног гајтана у ширини 17 mm и још два златна или сребрна гајтана дебљине по 5 mm. Крајеве плетеница и гајтана утврђују се с обе стране кокарде (више слепоочница) тако да доњи гајтан, правећи плетеницом полукруг, досеже до близу доње, предње ивице астрагана. Горњи гајтан је овлаш затегнут. На крајевима плетенице су розете од танког златног или сребрног конца.

Перјаница је од белог чапљиног перја. Она је права, при дну ужа, а при врху шира и равна. При дну чапљиног перја, у висини од око 60 mm, налази се бело нојево перје; испод њега је чаурица у облику жира, оплетена златним или сребрним ширитом, која је натакнута на држак (дужине 120 mm) од двогубо савијене јаке жице. Целокупна дужина пер-

Калпак

Ђенералштабни официри

јанице са дршком износи 410 mm. Код војвода и генерала, чапљино перје је бело, плаво и црвено и измешано, а нојево перје је дугачко око 70 mm. Мундир је код генералштабних, пешачких, артиљеријских, коњичких и инжињеријских официра од црне чоје, а код свих осталих од загаситоплаве (индиго). Израђен је „на струк“ са два реда металних, пуних, пупчастих дугмади, пречника 22 mm, по шест у сваком реду, а закопчавају се за одговарајуће рупе на мундиру. Дугмад су на прсима мало више размакнута но у струку. Дужина мундирских пешева је од 320 до 350 mm. Рукави досежу до до ручја, а израђени су са привидним нарукављем, од чоје од које је и мундир, дужине око 150 mm. Одозго, на средини рамена, пришивена је попречно по једна пантљика (латица), сребрна или златна, ширине 16 mm, опшивена испуском којом и мундир. Испод латице провлаче се свечане нараменице. Јака је висока 40–60 mm, разрез је прав и изнутра има две до три копче; оперважена је испуском дебљине 2 mm, од чоје која је исте боје као јака. Код свих официра је од кадифе и то: код генералштабних отвореноцрвене; код пешадијских затвореноцрвене; код артиљеријских црне; код коњичких затвореноплаве; код инжињеријских вишњеве; код интендантских затворенозелене; код санитетских мрке (браон); код судских труловишњеве и код ветеринара отвореномрке (браон) боје. Увек је закопчана и изнад ње се види бела ивица крагне. Позади на пешевима, између поставе и пешева, налази се по један цеп, а споља на мундиру (позади) су преклопци (привидни цепови), сваки са по три дугмета, као и она спреда. Напред су пешеви мундира, и то горе и са стране, оперважени чојаном испуском, ширине 2 mm, боје јаке мундира (код артиљеријских официра црвено), а тако исто преклопци (привидни цепови), задњи горњи пеш и нарукавље. Поставе је од појаса до доле црвена.

За војводе и генерале, у оквиру велике и свечане одеће, рађен је и мундир од гаранс чоје, са једним редом дугмади, којих има седам. Јака и нарукавље извезени су златним, жировим венцем, а испуске су од отвореноплаве чоје. За малу свечану одећу, мундир је од црне чоје, а испуске од отвореноплаве чоје.

Свечане нараменице (еполете) имале су дршку дугачку 90 mm, широку 52 mm, при врху на крајевима засечену. Дршка је од златног или сребрног ширита и оперважена, горе

Краљ Петар у свечаној униформи

и с обе стране, ширитом (златним или сребрним) ширине 16 mm. Горе је метално (жуто или бело) испупчено дугме са узаном дугачком пантљиком, да би се нараменице утврдиле за мундир. Поље свечаних нараменица је од златне или сребрне тканине. Унутрашња попречна ширина круга је 90 mm, а уздужна 62 mm, спољна попречна ширина је 120 mm, а уздужна 90 mm. Ивица круга опточена је златним или сребрним оковом у виду полумесеца. Нараменице су одоздо постављене чојом боје испуске мундира која је

Еполете

Артиљерија

око дршке испуштена за 1 mm, а код нижих официра још и око круга нараменица за 2 mm. Код виших официра, око круга нараменица има танких, раздвојених реса, златних или сребрних, дужине око 90 mm. На нараменицама су назначени чинови са звездицама, као и на нараменицама код празничног мундира. Звездице су у пољу круга нараменица. Више звездица је код санитетских официра емајлирани црвени крст 18 mm у квадрату, а код ветеринара Ескулапов штап. Војводе и генерали имају златне нараменице, као за више официре, само су нешто веће, а ресе су дебље и спојене.

Појас (ешарпа) је од тробојне (црвено, плаво, бело) сребрне траке, ширине 45 mm, подељене на седам равних

делова: четири бела, а три плаво-црвена. Плаво-црвене бразде су вертикалне и одвојене белим браздама, које иду по дужини појаса. На једном крају је сребрна плоча (пафта) на којој је утврђен златан грб Србије. Плоча је мало испуштена, стране су дугачке 50 mm, а углови су мало засечени. Појас је постављен чојом боје јаке мундира, која је с обе стране, по ширини, испуштена као испуска, за 2 mm (код артиљеријских официра црвена).

Панталоне су подешене за ципеле, обичног кроја; одоздо су црне потпетице (штруфне). Код генералштабних и коњичких официра су од гаранс чоје, а код свих осталих од црне чоје. Код нижих официра са стране су испуске ширине 3 mm, а код виших исте испуске и дупли чојани лампаси ширине по 40 mm. Код генералштабних официра лампаси и испуске су од црне, код коњичких од загаситоплаве чоје, код артиљеријских од црвене чоје, а код свих осталих од чоје боје јаке мундира. Панталоне за војводе и генерале су од црне чоје са златним лампасима, ширине 40 mm, и испуском од отвореноплаве чоје.

Рукавице су од беле коже (јеленске и гласе), ципеле су од црног лака или црне коже, дубоке и једноставне. Мамузе су поникловане и утврђене за штикле.

Празнична одећа

Празнична одећа носи се само ван строја, недељом и празником, а може се носити и радним данима кад се посећују славе код команди и установа, на погребима и парастосима војних и грађанских лица, на причешћу, на забавама и играма и то са белим рукавицама.

Шапка је од мундирске чоје, са бортом од кадифе боје јаке на мундиру, ширине 50–55 mm. По горњој ивици борта а и испод њега је испуска од чоје од које је и шапка. Шапка за војводе и генерале је од гаранс чоје, а борт и горња испуска од отвореноплаве кадифе, док су средња и доња испуска од гаранс чоје. Пречник горњег дела шапке шири је од доњег дела за 70–85 mm, а има унаоколо испуску од чоје боје јаке на мундиру (код артиљерије црвено). Сунцобран је црн, лакован, повијен на ниже, а доња ивица је пресована. Подбрадник је од црне лаковане коже ши-

Артиљеријска свечана униформа

Артиљеријска свакодневна униформа

рине 10 mm. Утврђен је око крајева сунцобрана са два врло мала метална дугмета. Напред на борту је кокарда као и код калпака, али без розете.

Летња шапка – официри имају права да лети носе ван строја још и летњу шапку од беле кончане тканине, истог облика као и чојана. Сунцобран и подбрадник су од белог целулоида.

Мундир чојани је исти као код празничне униформе. Лети официри могу да носе, сем чојаног, још и летњи мундир од белог пикета или сиве вунене тканине, који су истог кроја и облика као и чојани, али немају испуске. Дугмета су као на чојаном. Летње одело се носи од 1. априла до 1. октобра и може се комбиновати са празничним чојаним оделом, али не и са свечаним.

Нараменице (еполетушке) су за мундир тврде, израђене од златног или сребрног ширита, дужине према раменима. Код нижих официра има два ширита, ширине по 20 mm, који су растављени један од другог за 10 mm, па састављени кадифом боје као јака. Код виших официра ширити су једноставни, ширине 54 mm. Нараменице су пришивене на чоји боје као што је јака, тако да ова прелази за 2 mm, као испуска (код артиљеријских официра испуска је црвена). Горје, на угловима, нараменице су мало засечене. Одмах испод горњег краја налази се метално, пуно дугме, пречника

Коњичка свакодневна униформа

Коњичка свечана униформа

Краљ Пејтар у командантској униформи

12 mm (жуто или бело) са узаном пантљиком, да би се нараменице утврдиле за мундир. На свакој нараменици су звездице које означавају чинове и то: пуковника и капетана друге класе по три, код капетана прве класе по четири, код потпуковника и поручника по две, а код мајора и потпоручника по једна. Две се ређају једна поред друге, три у купу са основом унутра, а четири унакрст. Звездице су златне на сребрним нараменицама, а златне на сребрним нараменицама. Официри по трупам на нараменицама носе бројеве својих трупа: у пешадији, коњици и пољској артиљерији (арапском цифром) свога пука; у брдској артиљерији римске бројеве свога пука; официри железничке чете носе железнички знак (точак са крилима), а остали видови инжињерије знаке по утврђеним цртежима. Бројеви и знаци су метални, пресовани, боје звездица. Дужина бројева је 25 mm. Нараменице за војводе и генерале су у облику плетеница, састављених у виду троструког златног гајтана дебљине 10 mm. Плетеница је одоздо постављена отворено

плавом чојом. Генерали немају звездица, а војвода носи великог двоглавог белог орла са круном.

Ађутанти дејствителни, почасни и ордонанс краљеви официри на еполетушкама, осим звездица, имају и монограм краљевог имена, кован златан на сребрним, а сребрни на златним. Санитетски официри имају осим звездица и Ескулапов штап.

Инжињерија и авијатика

Према Уредби о одећи Српске војске, Ф/А Бр. 1408, од 4. фебруара 1911. године, у члану 21. предвиђа се да особље инжињерије, којој је придодато ваздухопловство, у првом периоду настанка и развитка носи на нараменицама (еполетама или еполетушкама) знак вида инжињерије, према приложеним цртежима. Знак је метални, пресован, смештен између округлог дугмета на нараменици, ближе овратнику и звездица које означавају чин. Знаци за ваздухопловце (балонисте) и голубију пошту појављују се као цртеж тек у прилогу „Службеног војног листа“ бр. 3, од 1. фебруара 1912. године. Такође, одредбама Уредбе о одећи Српске војске, од фебруара 1911. године, било је предвиђено да и припадници војног санитета, војни апотекари и ветеринари, као и понтонири и војни железничари, носе на нараменицама уз ознаке чина и металне знаке струке.

Првим борбеним летовима изнад Скадра 1912. године, у којима је Србија поднела прву жртву (Михаило Петровић), наговештен је нови вид војске – „авијатика“ (авијација). Осим летачке одеће, официри и подофици-

Парадна униформа генерала

ри авијације нису имали посебну униформу него су носили одело рода оружја из кога су дошли. Да су српски авијатичари имали прописане ознаке своје струке и рода у раним ратним операцијама, као што је она под Скадром у пролеће, сведочи чињеница да је и први српски дипломирани војни пилот и прва ратна жртва нашег ваздухопловства, наредник Михајло М. Петровић, на својим нараменицама, поред ознаке чина (три звездице), носио и авијатичарски знак.

Одећа за ађутанте и ордонанс официре на двору

Ађутанти и ордонанс официри на двору Његовог величанства краља носе униформу свога рода војске или струке са следећим разликама. На свим нараменицама (еполетама и еполетушкама) изнад звездица носе краљев монограм, кован златан на сребрним, а сребрни на златним нараменицама. Теме калпака је код ађутаната од гаранс чоје, а код ордонанс официра од беле чоје. Шапка је код ађутаната од гаранс, а код ордонанс официра од беле чоје. Ројте (акселбендере) носе на десном рамену, редовно на мундиру, а у рату и на маневрима и на блузи. Трупни ађутанти такође носе акселбендере увек на блузи и на мундиру. Боја акселбендера је сребрна или златна у зависности од боје нараменица (еполете и еполетушке).

Шајкача је од белог сагелџуха облика као и чојана, само без исџусака, а са сунцобраном

Службена одећа

Службена одећа носи се у свим приликама у строју; у рату, на маневрима, ревијама, смотрама, дежурствима, рапортима и стражама. Иначе, сивомаслинаста униформа уведена је Прописом о униформи целокупне српске војске од 15. децембра 1908. Ф. А. №. 10158,11 Ф. А. №. 9241 од 10. октобра 1908. године у одељку „А. Одело за први позив народне војске“, у коме стоји да се „... свуда уместо: суроплаве, односно угаситоплаве, отвореноплаве, црвене (гаранс) и црне чоје, осим код Краљеве гарде и питомаца Војне академије замени са – од чоје сивомаслинасте боје, с тим да прописане боје чоје за јаке на копоранима и латице на шињелима код појединих родова оружја и струка војске остану досадање, а све испуске да се укину“. Жуга или бела (велика и мала) метална дугмета на овој униформи замењена су коштаним истих размера у боји основне чоје униформе. Указ је потписао краљ Петар, а као министар војни генерал Степа Степановић.

Шајкача је од чоје сивомаслинасте боје, са дуплим преклопцем, који је ушивен за доњу ивицу шајкаче до сунцобрана, а слободни крајеви спреда су засечени и закопчавају се копчама. Преклопци могу бити и постављени. На предњем крају шајкаче пришивен је сунцобран пресован од коже сличне боји шајкаче. Око горње ивице шајкаче, нижи официри имају испуску од чоје као испуске на блузи, а виши официри испуску од златног гајтана дебљине 5 mm. Код војвода и генерала, шајкача испод испуске имају златан ширитић ширине 10 mm. Напред преко саставка преклопаца, налази се кокарда, као и на шапки. Преклопци су тако израђени да се могу спустити доле у зимским условима, када штите врат и уши. Шајкача је постављена као и шапка, а израђена је по утврђеној мустри. Иако није предвиђено уредбом, издвајају се два типа официрске шајкаче, чврсте и меке форме. Такође, мимо прописа, честа је била и официрска шајкача без сунцобрана. Летња шајкача је од белог сагелтуха облика као и чојана, само без испусака, а са сунцобраном као код летње шапке. Носи се само у строју.

Војничка блуза која се користила у Великом рату скројена је још 1860. године. Њу одликује једноставан крој са скривеним копчањем од седам дугмади и четири нашивена џепа. Горњи џепови били су специфични због трокраких преклопака. Јака (крагна) блузе је била подигнута, а на њој су се нала-

Степа Степановић у војводској униформи, свакодневној

Чојана шајкача

Официрска шајкача

Направљени су од исте чоје као и блуза, подешени према ширини џепова, а горња ивица је равна. Рукави досежу до доручја. Израђени су са привидним нарукављем, од исте чоје као блуза, дужине око 150 mm. Горња ивица нарукавља опшивена је испуском, ширине 2 mm, од чоје исте боје као јака. На раменима су нараменице

зиле ознаке родова и струке. Без обзира на боју, овај практичан модел се задржава све до 1941. године.

Ситни детаљи на блузи правили су разлику међу војницима. На крагни се налазе нашивци који обележавају боју рода: црвени је обележавао пешадију, плави коњицу, црни артиљерију, мрки санитет, вишњев инжењерију. На рукавима официрске и војничке униформе налазе се испуске, а на нарукављу гајтан у боји рода. Још један детаљ по коме се разликују официри од редова су еполетушке, док имају војводске плетенице на еполетама.

Блуза чојана је од сивомаслинасте боје, без струка, а дугачка је до доње ивице рукава – кад се рука опружи. Напред се закопчава са осам дугмета, пришивених на десном пешу. Испод левог пеша пришивена је трака (пантљика) од чоје блузине, на којој су рупе за закопчавање. Напред и горе (на прсима) су џепови са преклопцем, на сваком пешу по један. Горња ивица преклопаца удаљена је од доње ивице јаке око 120 mm. Доле и са стране на сваком пешу има по један џеп са преклопцем. Ови преклопци су мало коси, а горња ивица удаљена је од доње ивице блузе око 230 mm.

(еполетушке) као на празничном мундиру. Јака је од кадифе и у свему иста као и на мундиру.

Ван службе, официри јашу увек у службеној одећи, али могу носити шапку уместо шајкаче. Данас су познате свега две сачуване официрске блузе српске војске – једна се налази у Београду у колекцији аутора и припадала је Живојину Т. Шумаревићу, а друга се чува у Александровском дворцу у Царском селу у близини Санкт

Летња униформа

Петербурга. Припадала је руском цару Николају II као почасном команданту 16. пешадијског пука. Разлог тако малом броју сачуваних примерака српске официрске блузе из тог периода треба тражити у чињеници да су српски официри своје униформе носили све до 1922. године, када је ступила на снагу прва уредба о оделу војске Краљевине СХС.

Нова блуза је била готово истог кроја, са основном разликом у боји. Уместо маслинастозелене је уведена сивозелена.

Летња блуза је од беле ланене или памучне тканине, са јаком од такве исте тканине, без нарукавања и поставе. Нараменице су као и на чојаној блузи. Крој је као и код чојане блузе.

Чакшире су од чоје сивомаслинасте боје, подешене за чизме или доколенице (гамашне), кроја полуфранцуског. Са стране су испуске, ширине 3 mm, од чоје исте боје као јака. Чакшире за војводе и генерале имају лампасе и испуске од отвореноплаве чоје.

Шињел је без струка, од чоје сивомаслинасте боје. Напред су два реда дугмета, у сваком реду по шест. Дугмета су бронзирана, боје шињелске, пуна испупчена, пречника 22 mm. Јака је од шињелске чоје, поврнута, а закопчава се дугуљастим, вуненим дугметом боје сличне шињелској чоји. На предњим крајевима јаке налази се по једна латица у облику копља, од кадифе као и јака на блузи, ширине 30 mm, а дужине 70 mm. Војводе и генерали имају златне латике. Близу горњег краја латица пришивено је по једно бронзирано дугме боје шињелске, пречника 12 mm. Рукави досежу, од прилике, до половине шаке када се рука опружи. На рукавима је нарукавање од шињелске чоје, поврнуто око 150 mm и одвојено од рукава. Са стране шињела има по један џеп са преклопом од шињелске чоје. Леви џеп је скроз прорезан због сабље. Позади, од струка на ниже, са обе стране, нашивени су привидни џепови од шињелске чоје. На горњем крају привидних џепова има по једно дугме као и на пешевима шињела за која се закопчава спона (шингла) од шињелске чоје, ширине 80 mm. Шињел досеже до половине лисова ногу, а подешен је тако да се може обући преко свечаних нараменица.

Код официра јашућих трупа, као и оних што врше службу на коњу, шињел може бити нешто дужи. Позади, преко средине, шињел је набран у две боре (фалте) почевши од доње ивице јаке, па до доњег краја шињела. Шињел је позади разрезан до близу појаса. На доњој страни разреза има пет малих дугмета, као и на латикама, а на горњој су страни, изнутра, рупице за закопчавање. Јака, пешеви, преклопи на џеповима, привидни џепови, спона, горње ивице нарукавања и горњи пеш на разрезу – опшивени су испуском, ширине 3 mm, од чоје као што су испуске на блузи.

Официрски шињели

Пешеви код нижих официра постављени су шињелском, а код виших официра црвеном чојом. Војводе и генерали имају поставу и пешеве од црвене чоје. На раменима су нараменице исте као на блузи. Постав на шињелу слична је боји шињела, а може бити и од коже (лисицине и сл.). Осим тог шињела, официри могу имати и лак шињел од сивомаслинасте чоје или импрегниране тканине, која не пропушта воду, израђен у свему онако као и шињел од теже чоје.

До данас је остао само један примерак официрског шињела, који је припадао артиљеријском мајору Милији К. Динићу и чува се у Војном музеју у Београду. Долама је још један облик горње униформе, која није била регулисана прописом али су је официри радо носили због своје практичности, наравно не у време највеће хладноће. Често се ви-

ђа на фотографијама. Долама је увек са обореном јаком по шињелском узору, дужине три четврт, а срећу се модели са једним редом дугмета када има и горње и доње џепове са преклопцима по моделу блузе или на два реда дугмета када има само доње џепове са равним преклопцима код шињела али без испуски.

Огртач је кроја хавелока, а састоји се из доњег и горњег дела и капуљаче. Сва три дела израђена су од сивомаслинасте тканине која је споља гумирана. Једини сачувани примерак налази се у Историјском музеју Србије. Рукавице су боје сиве (грао) и то: плетене или кожане, а могу бити и постављене. Чизме су кроја уланског. Саре су тврде или полутврде и досежу до испод колена. Горња ивица саре је равна. Саре су од руског лака, а стопала од друге црне коже. На маневрима и у рату могу се носити чизме и од јухта. Доколенице (гамашне) су од мрке (браон) коже и носе се уз ципеле одговарајуће боје, дубоке форме. Своју ратну спрему официри су паковали у дрвене сандуке префарбане заштитном бојом, на којима су најчешће били исписани име и чин. У наређењима се, као саставни део војничког одела, спомињу и башлике (капуљаче). За војнике башлик је био од суре чоје, док су официри имали башлик од камиље длаке, по угледу на руску војску. Крајеви башлика су се провлачили испод нараменица, укрштали и задевали испод опасача, а сам башлик висио је позади за вратом. Добре стране овог дела одела показале су се за време ратова. О томе сведоче фотографије наших војника са башликом за време зимских месеци када им је баш користио.

Гарда

У Команду краљеве гарде, установљену 1901. године, ушли су дотадашњи гардијски коњички ескадрон, новооснована чета пешадије краљеве гарде и музика. Пешадија је популарно названа „телесна гарда“. Она је добила слич-

Некад и сав

ну униформу као и коњица али другачије боје. Калпак је био сличан коњичком. Пешадијска атила је била голуије боје, а гајтани су били црни, док је код коњице још од 1859. године била тамнозелена са златним гајтанима. Чакшире су биле сличне коњичким, а чизме горе равне за разлику од коњичких које су биле хусарског кроја. Шињел гардиста био је боје атиле, а официри су носили шињел од беле руске чоје. Наоружање је било као у пешадији: српска брзометна пушка М. 99.

У исто време била је основана и музика краљеве гарде. Музичари су били обучени као пешадија гарде. Тамбур мажор је имао велики бели банделир украшен дуж крајева црвеном и плавом орнаментиком, а у средини је имао традиционални штит са државним грбом и жутим маљцама. Састав музике износио је 50 музичара. За гарду су биле предвиђене кратке пелерине, налик на оне које носе енглеска гарда и полиција, али изгледа да то одело није уведено. У службеној штампи налази се и препорука министра војног да музика свира најчешће наше маршове и комаде, а од страних, само оне најбоље, и то у мањем броју.

Одећа за подофицире, капларе, значаре и редове

Одећа се састоји из шајкаче, блузе, чакшира, шињела, сабље, чизама, цокула (опанака) и мамуза.

Шајкача је од чоје сивомаслинасте боје, по облику је иста као и за официре, само нема испуска ни кокарде, а преклопци нису постављени. Лети, кад су јаке врућине, на задњем делу шајкаче може се прикопчати парче белог платна, које досеже до доње ивице јаке. Наредници и поднаредници свих родова војске и струка могу имати и шапку, која је кроја као и за официре, од сивомаслинасте чоје, са бортом и горњом испуском од чоје, од које су и латице на блузи, и кокардом без краљевог монограма. Шапка се носи ван строја и подофицири је сами набављају.

Блуза чојана је без струка, сивомаслинаста, изнутра за три четвртине дужине постављена поставинским платном, без испуска, а дугачка је до доње ивице рукава, када се рука опружи. Код јахаћих трупа блуза је краћа за 5 см. Закопчава се са седам црних, коштаних, скривених дугмета. Напред и горе на прсима израђени су џепови са преклопцима, на сваком пешу по један. Доле са стране такође има на сваком пешу по један џеп са преклопцем, као и на блузи за официре. На раменима су нараменице, ширине око 60 mm, од чоје као и блуза, које су доњим крајем увучене и ушивене за рукав, а на горњем крају имају рупу ради закопчавања за дугме пришивено на рамену испод јаке. Дугме је велико, коштано, боје као и чоја. Трупе наоружане пушкама, имају испод десне нараменице, ваљак са гајком, од чоје боје блузине. Подофицири и редови у пешадији, коњици и пољској артиљерији носе на нараменицама бројеве (арапском цифром) свога пука, а у брдској артиљерији римске бројеве свога пука. Подофицири и каплари носе више звездица, а редови на средини нараменица. Бројеви су од жутог гајтана или масном бојом утиснути, дугачки 40 mm. Код подофицира, звездице су жуте (наредник има три, поднаредник две, каплар једну), намештају се као код официра, а набављају их сами.

Наредници имају бројеве од метала као код официра, а набављају их сами. Јака је од исте чоје као блуза, висине 50 mm. Разрез је спреда, прав и изнутра има две црне копче за закопчавање. Спреда на јаци је нашивена по једна латица дужине 100 mm, а висине као јака. Латице су од егализирајуће чоје и то: код пешадије затвореноцрвене (гаранс), код коњице затвореноплаве, код све артиљерије и пиротехничара – црне, код инжењерије вишњеве, код болничара мрке

Првојозивац

Српски војник са маузерком

Артиљеријци I и II позив С.Р.

Коњица I позив С.Р.

(браон), код муницијских колона и покретне артиљеријске радионице латице и униформа као код артиљерије, код мостових тренова латице и униформа као и код инжењерије, а код свих осталих одељења, латице и униформа су као код пешадије.

На основу фотографија из балканских ратова може се приметити да је првобитно војничка блуза имала доње преклопце џепова искошене под углом од 45 степени, овалне и са дрикером за закопчавање на средини.

Оваква је и једина позната сачувана војничка блуза која се чува у Војном музеју у Београду. Блузе касније израде имале су и на доњим џеповима препознатљиве трокраке преклопце као и на горњим.

Летња блуза истог је кроја, размера и израде као и чојана, само што је од цивилика, без латица и поставе. Чакшире су за све родове војске и струке од чоје сивомаслиасте боје, подешене за чизме односно цокуле, а кроја полуфранцуског. Са стране имају џепове. Појас и тур су постављени.

Шињел је од чоје сивомаслиасте боје, по облику је исти као и за официре. На предњим крајевима јаке налази се по једна латица дужине 80 mm, а ширине 50 mm боје исте као латица на блузи. На шињелима наредника и поднаредника јака, пешеви, преклопци на џеповима, привидни џепови, спона, горња ивица нарукавља и горњи пеш на разрезу – опшивени су испуском ширине 2 mm од чоје боје латица. Сем тога, нарамнице на блузи и шињелу наредника оперважене су испуском којом и шињел, дебљине 2 mm. На шињелима каплара и редова нема никаквих испуски. Нарамнице и ваљци исти су као и код блузе. Шињел је постављен у рукавима и до струка, поставским платном.

Чизме досежу до испод колена на 80 mm. Саре су меке, а горња ивица је равна. Чизме су од викследера. Чизме носе: пољска, хаубичка и коњичка артиљерија (код градске и брдске артиљерије само они који врше службу на коњу), коњица, понтонири и возари – а сви остали цокуле. Цокуле су израђене од викследера и по утврђеној мустри. Опанци и каишеви израђени су од штављене коже, а носе се кад се нареди. Само је први позив добијао од државе целокупну војну спрему, оружје, муницију, обућу и комплетну нову сивомаслиасту униформу. Други позив носио је махом ранију плаву униформу, а трећи позив сељачко одело и, евентуално, као у доба књаза Милоша, само шајкачу и шињел од др-

жаве. Код коњице су такође веома често биле у употреби старе црвене чакшире. Практично, у оптицају је било све што је било на располагању. Резервни официри, који су били придодати пуковима другог и трећег позива, такође су, најчешће, носили старе плаве шињеле са новом сивомаслиастом униформом.

Данас су сачуване само једна војничка блуза и шињел (Војни музеј Београд) и ледна летња капларска блуза (Народни музеј Крагујевац).

На Солунском фронту

Уочи преласка преко Албаније српска војска била је смањена готово на половину оних снага које је имала пред непријатељску офанзиву октобра 1915. године. После опоравка и реорганизације на Крфу, српска војска формирала је шест пешадијских дивизија и једну коњичку. Пешадијске су биле груписане у две армије. Срби су у јулу 1916. године упућени на Солунски фронт, где су заузели своје место у распореду савезничких снага: Француза, Енглеза, Руса, Италијана и Грка који су придошли касније. Знатан прилив добровољаца из разних југословенских крајева под Аустроугарском и из Америке, око 19.000 људи, попунио је проређене редове српске војске која је имала великих губитака приликом офанзиве 1916. и заузећа Битоља.

После искрцавања српске војске на Крфу, опоравка од глади и напора, започело је убрзо занимање по родовима оружја, пријем новог наоружања и спреме француског и енглеског порекла. Униформа је била махом француска, али поједини пукови имали су и енглеску униформу. Француска униформа М 1915, тзв. „bleu horizon“ (блу оризон), уведена је после великих губитака које су Французи претрпели 1914. године, услед неприлагођености дотадашње, врло видљиве униформе ратним условима. Француска блуза била је веома једноставна: имала је усправну јаку, пет округлих дугмета, два хепа са стране, а са обе стране, иза џепова, била је расечена („шилић“). Француске колонијалне трупе добиле су униформу истог кроја, али је она била „каки“ боје. Чакшире су биле сличне нашим. На ногама су пешаци имали ципеле и увијаче, а јахаће трупе ципеле и кожне гамашне које су се закопчавале са стране са четири прећице.

Енглеска униформа била је сасвим друкчија. Блуза војника имала је положену јаку и истурене џепове, два на грудима, два на пешевима и нарамнице, које француска блуза није имала. Знаци чина, еполетушке и звездице, носиле су се као и на старим српским униформама. Енглеска ратна униформа М 190333 Енглези су међу првим војскама у свету увели униформу заштитне боје 1903. године, а Србија је исто то учинила већ 1908, знатно раније од неких великих војних сила, као што је рецимо Француска.

Новина је био шлем француског типа „адриан“ М 1915, „каки“ боје са српским грбом на предњој страни. То је био двоглави орао са круном на чијим грудима се налазио штит са огњицима, висине 7,5 cm, а ширине 3 cm. Српска војска у Бизерти имала је летње француске блузе и тамне увијаче. На појединим фотографијама могу се видети српски војници како носе и америчку летњу униформу, из чега се може

ДеШаљ- официрски знак

ДеШаљ- са крагне

ДеШаљ

Официрски знак

Шлем француског штипа „адриан” М 1915

закључити да је одређена количина ових униформи такође била у употреби.

Изузетак представља један једини до сада познати сачувани примерак српског шлема у боји „bleu horizon”, који се налази у једној приватној збирци. У ретким случајевима српске јединице опремане су и платненим навлакама за шлемове. Без обзира на чињеницу да је на Солунском фронту српској војсци подељено око 150.000 шлемова ти-

Шлемови са платненом навлаком

па „адриан”, данас је сачуван изузетно мали број примерака. Наиме, двадесетих година прошлог века већина шлемова конвертована је у југословенске тако што су префарбани у сивомаслиасту боју, а српски грб замењен је новим. Поред челичног шлема система „адриан”, на неким фотографијама могу се видети официри и подофицири са француским колонијалним тропским шлемовима.

Пукови двеју наших армија били су једнообразно обучени унутар јединица, али су се разликовали: I пешадијски пук књаза Милоша носио је плаву француску униформу, III пук енглеску, VII пук краља Петра француску „каки”, тимочки артиљеријски пук плаву француску итд.

Углавном, доминирао је француски „каки” који је у неку руку постао и оличење „солунаца”. Сав ратни материјал, готово артиљерија, био је француски.

Како се српска авијатика на Солунском фронту у потпуности ослањала на француску организацију и технику, тако су усвојени и одговарајући знаци особља. На униформе свог матичног рода, српски авијатичари стављали су француске летачке ознаке, а додела и начин ношења оваквих обележја регулисани су одговарајућим француским прописима и пратећом администрацијом.

Знак на овратнику блузе, крилце или крилати знак, или полукрило, био је званични француски знак за пилоте ваздухоплова. Носио се по један на свакој страни овратника, окренут наизменично. Знак на рукаву, крилата елиса, француски је знак који се употребљавао у периоду 1912–1922, а носио се на левој руци (летачи), односно десној (нелетачи), пришивен на платнени повез (траку) или директно на рукав на мишици. Означавао је статус летач – нелетач, односно чин официр – подофицир, као и специјалност у ваздухопловству.

У употреби је био и неслужбени знак „орла”, такозвани *bijoux fix* који се носио изнад грудног цепа.

Приликом уласка у Београд 1. новембра 1918. српска војска, коњица, Седми пешадијски пук и артиљерија, носили су француску плаву и „каки” униформу и шлемове. Међутим, официри су највећим делом и даље имали униформу израђену по ранијем српском кроју, а сасвим мали број носио је француске или какве друге. Из Првог светског рата српска војска изашла је у много чему измењена. Иако ће се у новој епохи ослонац неизоставно тражити и у другачијим узорима, претходни облици одела као синоним „успешног оружја” и „победничке војске” биће основа будућем униформисању. ■

Српски и француски официри

Нитима кроз историју

Својом вољом или не, Србија је често била део ратних збивања, исписујући границе крвљу својих грађана, који се нису либили да данак своје слободе и слободе своје земље плате животима, како би деци обезбедили боље сутра. Ратови, али и остала збивања унутар земље, зависили су умногоме од међународне политике, те се тако и начин одевања, нарочито службених лица, преузимао од моћнијих земаља. Аустроугарска, Русија и Француска оставиле су траг дубоко уткан у одела и одевање српске аристократије прошлог времена, заувек кидајући вековне окове с доминантном отоманском традицијом.

Први зачеци униформисања српске војске јавили су се давне 1809. године а једнообразност у правом смислу те речи годинама касније. Како су се смењивали савезници и политички утицаји, тако су се и службена одела прилагођавала моди земље која нама је у том тренутку пружала највећу помоћ и подршку. Чак су и владари мењали униформе, нарочито старешина, неки у жељи да војску обележе као своју лично, а други у нади да ће тако придобити наклоност официрског кора. Пуних сто година, све до 1908, униформа је имала свечан изглед, истичући пре свега значај и положај официра у друштву, демонстрирајући и моћ државе у војсци.

У праскозорје Првог светског рата

Почетком 20. века европске државе реорганизовале су своје војске, а један од сегмената новонасталих промена била је и нова, модернија униформа. Србија је, држећи корак с војним велесилама, међу првима „прекројила“ војничку униформу. Указ из 1908. године, који је обележио изглед српске војске у балканским ратовима и Првом светском ра-

ПАНТАЛОНЕ

На чакшире, широке у боковима, а сужене при дну, код већег дела српске војске настављали су се опанци, мада су биле присутне и цокуле у комбинацији с увијачима који штите војнике током хладних дана. Саставни део униформе била је и торбица, најчешће од платна, у којој су војници носили различите потрепштине.

ту, био је последица настојања да се униформа начини практичнијом како би у потпуности одговорила захтевима модерног ратовања.

Једноставнији крој чојане униформе био је делимично последица све већег броја ратова за које је требало обезбедити огромне количине униформи, а самим тим и новца, јер је њено поједностављивање директно утицало на државне финансије. Ипак, највећа новина била је промена боје. Сивомаслинаста боја обезбеђивала је војнику стапање с околином и лакше кретање по бојном пољу. Крој униформе био је исти за све, а разлика између војника, подофицира и официра видела се у чину окаченом на униформи, а не као раније и по самом кроју и боји униформе.

БЛУЗА

Једноставан крој блузе предвиђао је да се по боји крагне, која је била подигнута, разликују родови – црвена је обележавала пешадију, плава коњицу, црна артиљерију, мрка санитетску службу, бордо инжењерију. Крагне артиљерије и инжењерије биле су од кадифе, а остале од обојене чоје.

Блуза, која се копча са седам скривених дугмади, имала је на себи нашивена четири џепа, од којих су горња два имала трокраки преклоп. Крој те војничке блузе потиче из 1860, а због своје једноставности и практичности задржао се, уз мање измене, све до 1941. године.

Детаљи који су разликовали старешине од војника јесу еполете на раменима и гајтан у боји рода на рукаву. Војводе су на еполетама имали војводске плетенице.

Блу хоризонт

Тридесетих година 19. века и код нас се, по угледу на велике европске војне силе, јавља први кадар такозваних војних занатлија задужених за набавку униформи и војне опреме. Иако нису били индустријски организовани задовољавали су потребе тадашње војске. Најспособнији и најагилнији међу занатлијама иницирали су формирање већих мануфактурних погона за серијску производњу предмета од чоје и коже за потребне војске. То је условило формирање Официрске задруге 1899. године, која је, новцем одвајаним из државне касе, снабдевала војску униформом. Пре-

ШАЈКАЧА

Указом из 1908. године, шајкача, која је уведена 1870, остала је саставни део униформе, с тим што није задржала изворну, плаву боју, већ је и она постала симболом борбе против турака, шајкача је још раније била национална капа, а њено званично увођење у војничку униформу учинила је сваког српског ратника препознатљивим на бојним пољу.

Офицерска шајкача била је тврда са сунцобраном и емајлираном тробојном ознаком за капу, с краљевим монограмом (кокарда). Сачињена је од чоје. Доњи обод и горња испуска били су у боји којом се обележавала припадност роду војске. Војводе су имале и подбрадник, а при врху шајкаче златни ширит.

судни утицај за настанак Офицерске задруге имао је развој текстилне индустрије, посебно фабрике чоје подигнуте на Карабурми, која је од настанка пословала с војском.

Без обзира на постојање Задруге, Србија, осиромашена претходним ратовима, није могла да обезбеди довољан број униформи за све војнике, тако да је један део српског војничког строја у рат ушао у народној ношњи са шајкачом на глави.

После албанске голготе, изнурена српска војска дошла је на Крф јануара 1916. године, носећи на себи делиће оног што је некад била униформа. Након опоравка и окупљања, српска војска је на себе обукла савезничку униформу и у њој дочекала крај рата. Највећи број добијених униформи биле су француске „блу хоризонт“ и британске „каки“. Плаву француску униформу допуњавао је „адријан“ шлем на коме су наши војници носили српски грб. Чакшире те униформе биле су сличне српским, док је кошуља имала усправну крагну, нескривено копчање и нашивене џепове. „Каки“ униформе имале су оборену крагну на блузи, с два пара нашивених џепова, горњим и доњим.

Унутрашња политика наше земље вековима је држала компас усмерен у истом правцу као и водеће европске силе. Унутрашњу политику добрим делом диктирала су међународна дешавања, те се Србија приликом устројавања

ШИЊЕЛ

Шињел српских војника био је дугачак до половине листова. Имао је дворедно копчање. Официри су имали делтоидне ознаке на крагни шињела. На десној нарамници налазио се помоћни каишић који је служио за ношење пушке. Војници су могли да подигну шињел и закопчају га са стражње стране како би ослободили ноге и лакше се кретали.

војске и њене униформе умногоме угледала на савезнике, покушавајући да одржи корак у модернизацији војске с водећим земљама света. Искуства из, нажалост, богате ратничке историје много пута прекрајала су униформу српског војника, најчешће је прилагођавајући све захтевнијим и модернијим начинима ратовања.

Ипак, без обзира на раздобља, кројеве, боје и стране утицаје, српска војничка униформа успевала је да означи национални дух и приврженост земљи дубоко уткан, не само у платно, већ и у срце војника. ■

Приредила Мирјана КРСТОВИЋ